

МОДЕЛЬНА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

**курсу за вибором «Пишемо есе. 5–6 клас»
для закладів загальної середньої освіти**

Автори: Король Л. Г., Молодик К. Ю., Сушко Т. М., Уманська Л. Л.

«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»
(наказ Міністерства освіти і науки України 07.07.2026 №1066)

2026 рік

«Пишемо есе. 5–6 клас» для закладів загальної середньої освіти

Модельна навчальна програма «Пишемо есе. 5–6 клас» створено з метою формування в учнівства здатності до осмисленого, виразного креативного та аргументованого письма як інструменту мислення, самопізнання та комунікації з іншими людьми та зі світом.

Програму орієнтовано на учнів та учениць 5–6 класів закладів загальної середньої освіти як вибіркового навчального предмету, що поєднує розвиток писемного мовлення, критичного й креативного мислення через поступове опанування технік есеїстичного письма — особистісного, описового, оповідного та аргументативного — і спрямований на подолання викликів, окреслених у Концепції мовно-літературної галузі освіти, зокрема відсутності систематичної практики есеїстичного письма, переважання репродуктивних завдань над творчими, недостатнього формування авторської ідентичності учнівства в умовах воєнного часу та пов'язаних із ним освітніх переривань, що призводить до зниження рівня письмової компетентності.

Під письмовою компетентністю в межах предмета розуміємо здатність учнівства створювати тексти різних жанрів із дотриманням структури, авторського голосу й мети висловлення; редагувати власні та чужі тексти; надавати й отримувати конструктивний зворотний зв'язок; рефлексувати над власним письмовим досвідом. Це безпосередньо корелює з такими групами результатів, визначеними Державним стандартом базової середньої освіти: «Взаємодія з іншими особами в усній і письмовій формі» та «Сприймання, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів і використання її для збагачення власного досвіду».

Предмет є логічним продовженням лінії письма початкової школи (1–4 класи), де учні та учениці опановували оповідний текст, опис, міркування й базову структуру абзацу, і готує їх до подальшої участі в культурі аргументованого й креативного висловлення, яка розгортається в базовій і старшій школі. Він забезпечує інтеграцію мовно-літературного, громадянського та соціально-емоційного компонентів і спрямований на реалізацію мети мовно-літературної освітньої галузі відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти.

Метою навчального предмета є формування культури письмового самовираження, що охоплює як здатність чітко й зв'язно висловлювати думку, так і вміння добирати слово, знаходити власний авторський голос і відповідально ставитися до тексту як до засобу спілкування із адресатом.

Завдання навчального предмета:

- відновити й розвинути базові вміння письма, набуті в початковій школі, з урахуванням індивідуального рівня підготовки та можливих освітніх втрат;
- ознайомити з поняттям жанру есе та його різновидами — особистісним, описовим, оповідним, креативним, аргументативним;
- розвивати вміння формулювати думку, добирати деталі, будувати абзац і цілісний текст;
- формувати мовленнєву культуру та чуття стилю через регулярну письмову практику;
- виховувати внутрішню свободу висловлювання та здатність писати щиро й точно;
- розвивати вміння розрізняти факт, думку та враження;
- активізувати вміння самотійної, творчої та рефлексивної діяльності через ведення Нотатника автора/ки й портфолію;
- навчити надавати й отримувати конструктивний відгук на письмову роботу;
- підготувати учнівство до участі в конкурсах, медіапроєктах і громадянських ініціативах, де передбачено есе як форму письмового самовираження;
- сприяти формуванню стійкої мотивації до письма як інструменту мислення, самопізнання й самореалізації.

Програма базується на **процесуальному підході до письма**, який реалізується через повний цикл письмових практик: передписання, писання та переписування. Кожен етап має власну мету й передбачає використання різних інструментів, а також охоплює:

- генерування ідеї і пошук теми;
- планування структури тексту;
- написання чорнового варіанта без самоцензури;
- отримання й надання зворотного зв'язку;
- редагування та вдосконалення тексту;
- оформлення і публікацію фінального тексту.

Програму структуровано з опорою на такі принципи:

- **текстоцентричність** — робота з якісними, адаптованими до вікової аудиторії зразками текстів українських і закордонних авторів;
- **особистісно орієнтований підхід** — урахування індивідуальних інтересів, темпу та потреб кожного учня й кожної учениці, зокрема компенсація освітніх втрат без прямого «виправлення помилок»;
- **діяльнісність і практична спрямованість** — навчання через практику: від аналізу зразка до створення власного есе з кількома циклами ревізії;
- **нейропедагогічна обґрунтованість** — урахування вікових особливостей розвитку мозку дітей 10–12 років: застосування тілесної активації перед письмом, двоканального кодування, соціального підкріплення та метакогнітивної рефлексії;
- **інтердисциплінарність** — інтеграція знань із літератури, мистецтва, природничих наук, медіаграмотності, соціально-емоційного навчання;
- **україноцентричність** — у текстах і завданнях акцентовано увагу на культурно-історичному, мовному та національному контекстах України;
- **академічна доброчесність** — особливу увагу приділено авторству, самостійності письма, відмінності між власним і запозиченим текстом, а також етичному та коректному використанню штучного інтелекту».

Компетентнісний потенціал мовно-літературної галузі реалізовано через формування в учнівства ключових компетентностей, визначених у Державному стандарті базової середньої освіти, а саме:

- вільне володіння державною мовою: добір точних мовних засобів відповідно до жанру й мети тексту, обстоювання власних поглядів у письмовій формі;
- математична компетентність: установлення причинно-наслідкових зв'язків у тексті, структурування аргументів, логічна організація висловлення;
- інноваційність: відкритість до нових жанрів і форм письма, пошук нестандартних тем і підходів до тексту, готовність до письмового експерименту;
- інформаційно-комунікаційна компетентність: безпечне й відповідальне використання цифрових технологій для написання, редагування й публікації текстів; розуміння меж між власним авторством і використанням ШІ;
- громадянські та соціальні компетентності: письмо як форма громадянського голосу; розвиток емпатії та відповідального ставлення до читача; співпраця;
- навчання впродовж життя: рефлексія над власним письмовим поступом через Нотатник автора / авторки й портфолію; формування звички до регулярного письма як інструменту мислення;
- культурна компетентність: сприйняття есе як жанру мистецтва слова; розвиток естетичного смаку через аналіз і створення текстів;
- підприємливість: уміння формулювати й обстоювати власну позицію; планувати й завершувати письмовий проект у визначені терміни.

Програма реалізує ціннісні орієнтири, визначені Державним стандартом базової середньої освіти, а також сприяє формуванню наскрізних умінь: через регулярне письмо й аналіз власних текстів — критично й системно мислити; через чітке формулювання тези й добір аргументів — логічно обґрунтовувати позицію; через роботу з текстами досвідчених авторів — помічати й переймати ефективні письменницькі прийоми; через співпрацю та взаємне редагування — конструктивно взаємодіяти з іншими. Здатність конструктивно керувати емоціями формується під час публічного представлення текстів й отримання зворотного зв'язку. Рефлексія над власним письмовим поступом сприяє розвитку метакогнітивних умінь.

Особливістю курсу є акцент на формуванні очікуваних результатів навчання груп «Взаємодія з іншими особами в усній і письмовій формі» та «Сприймання, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів та використання її для збагачення власного досвіду». Досягнення цих результатів передбачає системне формування вмінь застосовувати письмові практики: вільне письмо, «зупинки під час читання», зворотний зв'язок за критеріями, письмову рефлексію (Нотатник автора / авторки), самооцінювання за рубриками.

Ключовими пріоритетами навчання в межах навчального предмета є:

- розвиток ключових компетентностей, зокрема вільного володіння державною мовою, критичного мислення, креативності, уміння вчитися та здатності до самовираження;
- використання формувального оцінювання для відстеження писемного поступу учнівства й підтримки індивідуального зростання — без страху помилки та без балів на адаптаційному етапі;
- надання переваги командній і парній роботі як способу колективного мислення, взаємопідтримки та спільного читання текстів;
- послідовне дотримання принципів академічної доброчесності: авторства, самостійності, розуміння меж між власним і чужим текстом;
- побудова партнерських взаємин між учительством та учнівством, де предмет сприймається як простір вільної творчості, рефлексії та взаємної підтримки;
- інтеграція соціально-емоційного навчання через особистісно значущі теми, роботу з емоційним досвідом і розвиток емпатії як основи письмового голосу;
- дотримання принципів інклюзивності — урахування потреб різних учнівських груп, зокрема дітей із досвідом переміщення, травми, освітніх переривань.

Для подолання викликів, пов'язаних із різним рівнем письмових навичок та освітніми втратами, програма передбачає такі механізми диференціації:

- Гнучкість у доборі тем і жанрів. Учитель або вчителька має право самостійно обирати теми для письмових вправ і фінальних текстів, ураховуючи потреби й можливості учнівства. Для учнів та учениць, які мають труднощі зі структурованим текстом, рекомендовано розпочинати з коротших форматів (мініесе, абзац-відповідь), що дозволяє їм швидше досягти відчуття завершеності й успіху.
- Варіативність письмових практик. З метою забезпечення академічної свободи вчительства добір конкретних вправ-активацій, форматів взаємооцінювання і стратегій редагування здійснюється з урахуванням освітніх потреб учнівства й дидактичної мети уроку. Це дозволяє пропонувати простіші форми підтримки (усне обговорення перед письмом, спільне складання плану) учням й ученицям, які потребують додаткової підтримки, і складніші завдання (самостійний вибір структури, написання без органайзера) для тих, хто має вищий рівень сформованості письмових навичок.
- Різномірна взаємодія. Очікувані результати навчання реалізуються через різні формати роботи, зокрема співпрацю в групах та роботу в парах під час взаємооцінювання, де учні й учениці можуть підтримувати одне одного, виконуючи різні ролі залежно від своїх сильних якостей.
- Особистісно зорієнтовані проекти. Проектна діяльність передбачає можливість вибору між індивідуальними та груповими формами роботи, а також варіативність фінального продукту (від рукописного есе до публікації в шкільному медіа), що сприяє творчій самореалізації кожного учня чи учениці незалежно від початкових навичок.

Такий підхід забезпечує інклюзивне освітнє середовище, у якому кожен учень і кожна учениця отримують інструменти для розвитку власного письмового потенціалу та впевненості у своїх силах, зокрема учні й учениці з досвідом переміщення, травми та освітніх переривань.

Реалізація програми передбачає застосування адаптацій для учнів і учениць з особливими освітніми потребами, а також дотримання травмоутливих правил роботи з особистісними темами, зокрема права учня / учениці не розкривати приватний досвід, обирати альтернативну тему або формат письма та не представляти особистий текст публічно без власної згоди.

Для учнів і учениць із труднощами читання, письма, мовлення або опанування мови навчання доцільно передбачати додаткові мовні й структурні опори. Це можуть бути зразки речень, словники до теми, візуальні органайзери, плани, картки з початками фраз, усне обговорення перед письмом, можливість спершу сформулювати думку усно або у вигляді списку. На етапі чернетки важливо не зосереджуватися передусім на помилках, а підтримувати появу думки, добір деталей і поступове формування зв'язного висловлення. Технічне редагування варто проводити окремо, малими кроками й за зрозумілими критеріями.

Для учнів і учениць із порушеннями зору, слуху або сенсорними особливостями матеріали й завдання мають бути доступними в різних форматах. Інструкції варто дублювати усно, письмово й візуально; тексти подавати у зручному шрифті або аудіоформаті; відео — із субтитрами; завдання, побудовані на зображеннях, звуках, запахах чи дотикових відчуттях, мають мати альтернативний спосіб виконання. Під час сенсорних вправ потрібно уникати різких звуків, запахів, несподіваних дотиків або надмірного стимулювання, якщо це може бути дискомфортом для дитини.

Для учнів і учениць із порушеннями опорно-рухового апарату, труднощами дрібної моторики або швидкою втомлюваністю важливо забезпечити гнучкість способу виконання письмових завдань. Дитина може писати від руки, друкувати, диктувати текст, використовувати аудіозапис, працювати з окремими картками, схемами чи готовими структурними блоками. Обсяг рукописного письма може бути зменшений, а оцінювання має зосереджуватися не на охайності або швидкості запису, а на змісті, авторському задумі, добірї деталей, структурі та поступі в роботі з текстом.

Для учнів і учениць із труднощами уваги, саморегуляції, інтелектуального розвитку, розладами аутистичного спектра або емоційною вразливістю доцільно використовувати передбачувану структуру уроку, короткі інструкції, поділ завдання на малі кроки, візуальні плани, таймери, повторювані ритуали початку й завершення роботи.

Структура. Предмет побудовано модульно. Орієнтовна тривалість — 35 годин на рік. Модулі розподілено між класами: три модулі — у 5 класі, чотири — у 6 класі. Принцип побудови модулів у програмі — концентричний: кожен модуль 5-го класу є фундаментом для глибшого рівня відповідного модуля 6-го класу.

У рубриках передбачено реалізацію базових знань, визначених Державним стандартом базової середньої освіти: текст, авторський голос, мовні засоби, комунікація, академічна доброчесність.

Кожен модуль розрахований на 7–9 академічних годин. Рекомендовано 5–6 годин відвести на практику письма й роботу з текстами, 1–2 години — на редагування й представлення фінального тексту, а також на рефлексію поступу.

Теми модулів згруповані за тематичним і жанровим принципом та відповідають віковим особливостям, пізнавальним інтересам та емоційному досвіду учнівства 5–6 класів:

- 5 клас: «Сенсорне письмо: простір природи», «Магія дрібниць: простір міста та речей», «Світ у мені: мова, символи та національне коріння»;
- 6 клас: «Екологія думки: пишемо про планету свідомо», «Екологія інформації. Простір медіа», «Голос громадянина та культура», «Екологія стосунків. Люди поруч».

У межах кожного модуля окреслено очікувані результати навчання, запропоновано зміст і види навчальної діяльності. Сформульовані очікувані результати узгоджено з орієнтирами оцінювання мовно-літературної освітньої галузі, визначеними Державним стандартом базової середньої освіти для адаптаційного циклу.

Особливістю програми є вбудована компенсація освітніх втрат через концентричний підхід та фокусування на Я-орієнтирах, визначених у мовно-літературній освітній галузі в Концептуальних засадах мовно-літературної освітньої галузі.

Іншою особливістю є нейропедагогічна основа: кожен урок передбачає коротку тілесну або сенсорну активацію перед або після письма, що відповідає науковим даним про розвиток мозку дітей 10–12 років.

Зміст курсу є практико-зорієнтованим: письмо подане як дієвий інструмент для осмислення досвіду, формулювання позиції і комунікації з іншими. Введення теоретичних понять мінімізоване: учительству запропоновано використати знання учнівства, здобуті на уроках української мови та літератури, як фундамент для розвитку письмових умінь і компетентностей.

Учительство має повну свободу в адаптації змісту модулів, доборі прикладів і методів навчання. Перелік тем і ресурсів є рекомендованим, але не обмежувальним. Головне — досягнення компетентностей, передбачених Державним стандартом базової середньої освіти, розвиток писемного мовлення учнівства та його здатності до осмисленого та виразного самовираження.

Особливості реалізації програми:

- ресурси (зразки есе, відео, медіатексти, подкасти) рекомендовано як орієнтири, але можуть змінюватися залежно від контексту класу;
- у процесі навчання передбачено ведення індивідуального щоденника автора (Writer's notebook за методикою Еймі Бакнер) та створення портфоліо есе з авторськими коментарями й чернетками;
- компоненти програми можуть бути інтегровані в міжпредметні проекти (українська мова, українська література, зарубіжна література, громадянська освіта, мистецтво, природничі предмети).

Ключові результати навчання:

- здатність написати есе різних видів — особистісне, описове, оповідне, креативне, аргументативне — із дотриманням жанрових вимог і власним авторським голосом;
- уміння формулювати особистісну позицію та підкріплювати її деталями, прикладами й аргументами;
- навичка роботи з текстом на всіх етапах письмового процесу — від ідеї до оприлюднення;
- здатність давати й отримувати конструктивний зворотний зв'язок та вдосконалювати текст на основі отриманих відгуків;
- готовність до участі в конкурсах есе, медіапроектах і публічному представленні власного письма.

Підсумковим результатом навчального предмета є створення **портфоліо есе** учня чи учениці — добірки текстів різних видів із різних модулів, написаних упродовж двох навчальних років.

Основна частина

5 клас

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Пропоновані види навчальної діяльності
Реагує на почуте, уточнюючи важливі для розуміння деталі [6 MOV 1.1.2]; пов'язує, зіставляє почуте із життєвим досвідом, передає прихований зміст повідомлення, виражений за допомогою типових невербальних засобів [6 MOV 1.1.3]; з допомогою інших осіб або самостійно добирає і створює графічні та візуальні засоби передачі інформації, зокрема щодо літературного твору (фабула, розрізнення персонажів, установлення зв'язків між ними тощо) [6 MOV 1.2.3]; пов'язує, зіставляє почуте із життєвим досвідом [6 MOV 1.4.5]; конструктивно спілкується, використовуючи типові мовленнєві конструкції [6 MOV 1.6.1]; пояснює емоційний стан (свій та інших осіб) з увагою до його відтінків [6 MOV 1.8.1]; записує (від руки або з використанням спеціальних, зокрема цифрових, пристроїв) власні міркування або інформацію з різних джерел [6 MOV 3.1.1]; створює та самостійно презентує в простий спосіб тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) на визначену тематику [6 MOV 3.1.2]; виявляє власні мовні вподобання під час добору мовних засобів [6 MOV 4.2.1].	Вступ. Я і письмо: знайомство Знайомство одне з одним і з програмою курсу. Цілепокладання. Письмо як розмова із собою і з читачем. Звідки народжуються тексти: зі спогадів, відчуттів, випадкових спостережень, уяви, запахів, звуків і настроїв. Автор як спостерігач. Нотатник автора / авторки: навіщо фіксувати думки, образи, почуття й короткі спостереження. Перший запис: вільне письмо без правил і оцінок. Поняття «безпечного простору для письма». Авторська ідентичність: що означає бути автором / авторкою. Власний погляд на світ як основа креативності. Портфоліо курсу: нотатки, чернетки, замальовки, тексти, ідеї. Чому важливо зберігати навіть незавершені тексти й бачити свій розвиток.	Створення часової та змістової лінії курсу; визначення цілей на рік; вправа «Дошка настрою», вільнувате письмо на тему «Що я хочу сказати світу»; вправа «Історія мого імені»; вправа «Три по три», огляд і оформлення нотатника: перша сторінка — «Хто я як автор / авторка?».
Реагує на почуте, уточнюючи важливі для розуміння деталі [6 MOV 1.1.2]; пов'язує, зіставляє почуте із життєвим досвідом, передає прихований зміст повідомлення, виражений за допомогою типових невербальних засобів [6 MOV 1.1.3]; усно відтворює зміст почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту), акцентуючи увагу на окремих деталях [6 MOV 1.2.1]; збагачує власне мовлення окремими засобами художньої виразності [6 MOV 1.7.2];	Тема 1. Сенсорне письмо: спостереження і звук Поняття сенсорного письма. Канали сприйняття (зір, слух, дотик, смак, нюх) як джерела художньої образності. Природа як звуковий простір: шум дощу, тріск гілок, шелест листя, тиша лісу, міський звуковий ландшафт. Звуки природи й тексту. Розрізнення реального звучання й художнього образу звуку. Як слова можуть «шурхотіти», «дзвеніти», «шепотіти». Звукопис у тексті як засіб виразності: онома-топєя, алітерація, асонанс, фонетична організація тексту.	Реагує на почуте, уточнюючи важливі для розуміння деталі [6 MOV 1.1.2]; пов'язує, зіставляє почуте із життєвим досвідом, передає прихований зміст повідомлення, виражений за допомогою типових невербальних засобів [6 MOV 1.1.3]; усно відтворює зміст почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту), акцентуючи увагу на окремих деталях [6 MOV 1.2.1]; збагачує власне мовлення окремими засобами художньої виразності [6 MOV 1.7.2];

пояснює емоційний стан (свій та інших осіб) з увагою до його відтінків [6 МОВ 1.8.1]; сприймає тексти (зокрема художні тексти, медіатексти), зважаючи на контекст створення та читацьке сприйняття [6 МОВ 2.1.3]; записує власні міркування або інформацію з інших джерел [6 МОВ 3.1.1-1]; створює та самостійно презентує в простий спосіб тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) на визначену тематику [6 МОВ 3.1.2]; добирає доречні засоби мовної виразності для оформлення власного висловлення [6 МОВ 3.1.4-2].	Звуковий епітет і звукова асоціація. Поняття звукового пейзажу. Читання й аналіз текстів із виразною звуковою організацією. Створення коротких сенсорних замальовок на основі слухових вражень.	пояснює емоційний стан (свій та інших осіб) з увагою до його відтінків [6 МОВ 1.8.1]; сприймає тексти (зокрема художні тексти, медіатексти), зважаючи на контекст створення та читацьке сприйняття [6 МОВ 2.1.3]; записує власні міркування або інформацію з інших джерел [6 МОВ 3.1.1-1]; створює та самостійно презентує в простий спосіб тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) на визначену тематику [6 МОВ 3.1.2]; добирає доречні засоби мовної виразності для оформлення власного висловлення [6 МОВ 3.1.4-2].
Розрізняє відому і нову, головну і другорядну інформацію, факти і судження в тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) [6 МОВ 2.2.2]; розрізняє тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) різних стилів, типів та жанрів у контексті авторського задуму [6 МОВ 2.2.6-1]; розпізнає основні виражальні засоби, використовує окремі з них [6 МОВ 2.2.6-2]; творчо використовує мовні засоби, обираючи із запропонованих варіантів доречні нестандартні рішення, обґрунтовуючи зроблений вибір [6 МОВ 4.2.1-1]; відтворює окремі художні засоби для втілення власних творчих намірів [6 МОВ 4.2.2-1]; висловлює в усній та/або письмовій формі власні почуття, враження, викликані прочитаним, своє ставлення до зображених у тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) людей, подій, ситуацій, явищ тощо [6 МОВ 2.3.2-1]; пояснює вплив прочитаного тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) на формування власного естетичного смаку, читацьких інтересів [6 МОВ 2.3.2-2]; записує власні міркування або інформацію з інших джерел [6 МОВ 3.1.1-1].	Тема 2. Дотик і художня деталь Дотик як джерело художнього образу та емоційної пам'яті. Спостереження за деталлю: форма, фактура, температура, колір, стан предмета. Як помічати те, що зазвичай залишається непомітним. Фокалізація уваги в описі. Тактильні образи природи: шорстка кора дерева, холодний камінь, мокра трава, теплий пісок, колючий сніг. Уникнення шаблонних епітетів. Порівняння як інструмент образного мислення. Мовні засоби творення порівняння: як, мов, ніби, наче, неначе тощо. Тактильні порівняння, тактильні асоціації, тілесна пам'ять у письмі: як дотик може викликати спогади й емоції. Персоніфікація природи: дощ стукає у вікно, дерева шепочуть, камінь гріється на сонці. Створення текстів на основі дотикових спостережень і власних відчуттів.	Вільнувате письмо; вправа «Три по три»; аналіз прикладів художньої деталі; вправи на перетворення факту на художній образ; добір епітетів і порівнянь для опису тактильних відчуттів; написання мінітекстів за алгоритмом спостереження; обговорення зв'язку між відчуттям та емоцією в тексті; робота з відчуттями без візуальної опори; опис предмета або природного об'єкта навпомацки; створення тактильного словника; ведення нотатника спостережень; вправа «Теплий — шорсткий — колючий»; добір асоціацій до різних фактур; створення порівнянь на основі тактильних вражень; робота з «мішечком дослідника» (камінці, листя, кора, пісок тощо); написання мініесе «Предмет у моїй долоні»; редагування власних текстів для уникнення мовних штампів.
Висловлює власні почуття, враження та ставлення щодо зображених у тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) людей, подій, ситуацій [6 МОВ 2.3.2]; аналізує зміст написаного з погляду цілісності та повноти викладу [6 МОВ 3.3.2-1]; записує власні міркування або інформацію з інших джерел [6 МОВ 3.1.1-1]; використовує знання про закономірності функціонування мовних одиниць для вдосконалення власного мовлення [6 МОВ 4.1.1]; виокремлює та розрізняє мовні одиниці різних рівнів (звуки, частини слова, слова, форми слова, словосполучення, речення, тексти) [6 МОВ 4.1.1-1];	Тема 3. Смак і запах у тексті Смак і запах як елементи створення атмосфери в тексті. Пряме й переносне значення слова. Метафора як спосіб зробити опис живим і несподіваним. Розмежування метафори й порівняння. Смакові та нюхові асоціації як основа особистісного письма. Запахи природи та простору: дощ, хвоя, яблука, дим, осінні листя, морське повітря. Смак дитячих спогадів: чай з малиною, літні ягоди, гарячий хліб. Асоціативне письмо як спосіб передати внутрішній стан через запах або смак. Образ натюрморту в художньому тексті.	Вільнувате письмо; вправа «Список до теми»; визначення сенсорних образів у тексті; вправи на створення метафор; опис смакових і нюхових вражень; написання коротких асоціативних текстів; обговорення ролі пам'яті відчуттів у створенні образу; гра «Упізнай запах» із подальшим словесним описом; створення асоціативного куша до слів «яблуко», «м'ята», «літо» тощо; написання тексту-спогаду про запах або смак дитинства; добір образних висловів до смакових і нюхових вражень; створення сенсорного натюрморту в тексті.

порівнює та зіставляє мовні одиниці різних рівнів за визначеними ознаками [6 МОВ 4.1.1-2]; творчо використовує мовні засоби, обираючи із запропонованих варіантів доречні нестандартні рішення, обґрунтовуючи зроблений вибір [6 МОВ 4.2.1-1]; відтворює окремі художні засоби для втілення власних творчих намірів [6 МОВ 4.2.2-1].	Синестезія: поєднання різних відчуттів в одному образі: «теплій запах сонця», «гострий колір неба». Створення коротких описів із використанням смакових і нюхових деталей.	
Аргументує власну оцінку прочитаного тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту), наводячи доречні цитати [6 МОВ 2.4.2-3]; записує власні міркування або інформацію з інших джерел [6 МОВ 3.1.1-1]; створює письмові тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) визначених типів, стилів і жанрів, зважаючи на мету, адресата, власний життєвий досвід [6 МОВ 3.1.2-1]; виявляє і виправляє помилки, допущені в тексті, з урахуванням засвоєних мовних норм [6 МОВ 3.3.1]; аналізує зміст написаного з погляду цілісності та повноти викладу [6 МОВ 3.3.2-1]; коригує текст на основі проведеного аналізу [6 МОВ 3.3.2-2]; виявляє власні мовні вподобання під час добору мовних засобів [6 МОВ 4.2.1].	Тема 4. Візуальний образ і опис природи Природа як візуальний текст. Спостереження за кольором, світлом, тінню, формою та простором. Кольорові асоціації та їхній емоційний вплив: теплі й холодні кольори, яскравість, контраст. Принцип «показуй, а не називай»: як створити образ без прямого пояснення. Контраст як засіб виразності: темне небо — яскравий ліхтар; тихий сніг — галасливе місто. Перебільшення та художня умовність у змалюванні природи. Каліграма як поєднання слова, ритму та зображення. Уникнення мовних штамів, тавтології та логічних порушень. Написання коротких візуальних замальовок на основі власних спостережень.	Вільнувате письмо; аналіз описів природи; редагування текстів із мовними та логічними помилками; вправи на створення порівнянь; побудова опису без прямих називань; створення візуальних мінітекстів; створення каліграм; спостереження за природою або фотографією пейзажу; вправа «Опиши без назви»; створення кольорової палітри тексту; написання опису природи з використанням контрасту; взаємоперевірка текстів на наявність повторів і мовних штамів.
Виявляє і відтворює прихований зміст повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту), розрізняючи невербальні засоби (інтонацію, силу голосу, логічні наголоси, темп, паузи, міміку, жести, пози), використані для передачі прихованого змісту [6 МОВ 1.1.3-1]; аргументує власну оцінку прочитаного тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту), наводячи доречні цитати [6 МОВ 2.4.2-3]; експериментує із текстом (зокрема художнім текстом, медіатекстом) за аналогією, у разі потреби звертається по допомогу до інших осіб [6 МОВ 2.7.1]; записує власні міркування або інформацію з інших джерел [6 МОВ 3.1.1-1]; створює письмові тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) визначених типів, стилів і жанрів, зважаючи на мету, адресата, власний життєвий досвід [6 МОВ 3.1.2-1]; виявляє і виправляє помилки, допущені в тексті, з урахуванням засвоєних мовних норм [6 МОВ 3.3.1]; аналізує зміст написаного з погляду цілісності та повноти викладу [6 МОВ 3.3.2-1]; коригує текст на основі проведеного аналізу [6 МОВ 3.3.2-2].	Тема 5. Рух і ритм у тексті Рух як складник художнього зображення природи. Дієслова руху та їхня роль у створенні динаміки тексту. Ритмічні асоціації. Ритм природи: хвилі, вітер, дощ, хода, зміна дня і ночі. Ритм речення: короткі конструкції створюють швидкість і напругу, довгі — плавність і спокій. Парцеляція як спосіб підсилення емоцій або руху. Нагромадження однорідних елементів для створення відчуття повноти картини. Написання текстів, у яких передано темп, рух і ритм природного простору.	Вільнувате письмо; аналіз ритму тексту; вправи на зміну темпу висловлення; створення описів руху; написання мініесе-подорожі; редагування текстів із порушенням ритмом; спостереження за рухом природних явищ; добір дієслів руху до різних станів природи; вправа «Повільно / швидко»: зміна ритму тексту; читання текстів із різною інтонацією та ритмом; редагування речень для створення потрібного темпу.

Висловлює в усній та/або письмовій формі власні почуття, враження, викликані прочитаним, своє ставлення до зображених у тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) людей, подій, ситуацій, явищ тощо [6 МОВ 2.3.2-1]; записує власні міркування або інформацію з інших джерел [6 МОВ 3.1.1-1]; створює та самостійно презентує в простий спосіб тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) на визначену тематику [6 МОВ 3.1.2]; оформлює власне висловлення, враховуючи основні засади академічної доброчесності [6 МОВ 3.1.3-1]; складає та оформлює власне висловлення згідно з установленими словотвірними, лексичними, орфографічними, граматичними, пунктуаційними і стилістичними нормами [6 МОВ 3.1.4-1]; добирає доречні засоби мовної виразності для оформлення власного висловлення [6 МОВ 3.1.4-2]; знаходить і виправляє недоліки та помилки в змісті, будові і мовному оформленні власних висловлень [6 МОВ 3.3.1-1]; пояснює окремі виправлення з урахуванням вивчених правил [6 МОВ 3.3.1-2]; аналізує зміст написаного з погляду цілісності та повноти викладу [6 МОВ 3.3.2-1]; коригує текст на основі проведеного аналізу [6 МОВ 3.3.2-2]; доповнює та/або змінює окремі частини тексту відповідно до теми і мети висловлення [6 МОВ 3.3.2-3]; удосконалює письмовий текст (власний та чужий) [6 МОВ 3.3.2-4]; визначає способи виправлення помилок у власному мовленні [6 МОВ 3.3.3-1]; демонструє здатність до конструктивної взаємодії у процесі редагування [6 МОВ 3.3.3-2].	Тема 6. Інтеграція: від нотаток до есе Сенсорне есе як поєднання спостереження, образу й особистого переживання. Структура сенсорного есе-подорожі: вступ-зачіпка, основна частина із сенсорними образами, завершена-враження. Поєднання різних каналів сприйняття в одному тексті. Синестезія як спосіб створення багатовимірного художнього образу. Прийоми організації тексту: контраст, повтор, акцентування, послідовність образів. Риторичне запитання як засіб увиразнення думки й посилення авторської присутності. «Я-позиція» в есе: як говорити про власні відчуття без шаблонів та надмірного пояснення. Редагування та вдосконалення тексту: точність образу, логіка, ритм, милозвучність. Підготовка до представлення власного есе. Портфоліо учня / учениці: нотатки, чернетки, фінальний текст, самооцінювання, відгуки. Рефлексія над власним читацьким і письмовим поступом. Усвідомлення того, як природа впливає на мову, пам'ять, емоції та індивідуальний стиль письма.	Вільнувате письмо; добір матеріалу з нотатника; упорядкування нотаток і сенсорних спостережень; створення плану есе; робота з текстом на етапах чернетки й редагування; написання сенсорного есе; взаєморедагування та взаємооцінювання текстів за простими критеріями; обговорення авторського стилю; підготовка усного представлення власного тексту; презентація підсумкового есе; ведення письмової рефлексії «Що я навчився / навчилася помічати й описувати».
--	---	--

Модуль 2. Магія дрібниць: простір міста та речей

Реагує на почуте, уточнюючи важливі для розуміння деталі [6 МОВ 1.1.2]; усно відтворює зміст почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту), акцентуючи увагу на окремих деталях [6 МОВ 1.2.1]; пов'язує, зіставляє почуте із життєвим досвідом [6 МОВ 1.4.5]; дотримується норм у виборі мовленнєвих засобів [6 МОВ 1.7.1-3]; збагачує власне мовлення окремими засобами художньої виразності [6 МОВ 1.7.2]; пояснює емоційний стан (свій та інших осіб) з увагою до його відтінків [6 МОВ 1.8.1];	Тема 1. Сенсорний вимір слова: синонімія як оптика сприйняття простору довкола Сенсорні деталі в описі простору. Дім як вимір відчуттів і пам'яті: запах млинців, шелест книжкових сторінок, м'яке світло лампи, тепло пледа, муркотіння кота, шум дощу за вікном або ритм міської вулиці. Спостереження за тим, як звуки, запахи, дотики та світло формують атмосферу дому й емоційний стан людини. Синонімія як засіб створення настрою та зміни сприйняття простору.	Вільне письмо; вправа «Словниковий аукціон», написання есе з використанням синонімів; метод стилістичного перевтілення; хмара слів; вправа «Аватар слова» (візуалізація синонімічного ряду); вправа «Редагування»; вправа «Емоційні сходинки» (ранжування синонімів); вправа «П'ять відчуттів дому»; аналіз дієслівної динаміки в описі простору; створення сенсорної мапи власного простору; переписування тексту зі зміною настрою; вправа «Деталь, яка говорить»; вправа «Ближче — далі»; вправа «Кімната персонажа»; вправа «Слова, які підтримують»; вправа «Додай опору».
--	--	--

збагачує міжособистісну комунікацію позитивними емоціями [6 МОВ 1.8.3]; добирає потрібні мовні засоби, дотримується основних мовних норм [6 МОВ 3.1.4]; добирає доречні засоби мовної виразності для оформлення власного висловлення [6 МОВ 3.1.4-2]; виявляє і виправляє помилки, допущені в тексті, з урахуванням засвоєних мовних норм [6 МОВ 3.3.1]; обирає доцільні способи вдосконалення власного мовлення; [6 МОВ 3.3.3]; використовує знання про закономірності функціонування мовних одиниць для вдосконалення власного мовлення [6 МОВ 4.1.1]; відтворює окремі художні засоби для втілення власних творчих намірів [6 МОВ 4.2.2-1].	Добір синонімів для передавання різних емоційних відтінків: дім як «затишний прихисток», «тиха гавань», «теплій куточок» або як «частина великого міського ритму». Вплив слова на емоційне звучання тексту. Словесна динаміка в описі простору. Добір дієслів-синонімів для створення атмосфери спокою, руху, метушні або відпочинку. Спостереження за тим, як мовні засоби змінюють ритм і настрій тексту. Сенсорні «маячки» дому: речі, звуки, запахи й деталі, що викликають відчуття безпеки, спокою та впізнаваності власного простору. Пам'ять відчуттів у письмі. Створення сенсорного есе або письма пам'яті про власний простір із використанням синонімів, художніх деталей і особистих вражень.	
Формулює висновки відповідно до поставленого завдання на основі аналізу опрацьованого тексту [6 МОВ 2.2.7-1]; аналізує емоційний стан літературних персонажів, їх вчинки для моделювання власної поведінки та формування базових морально-етичних норм, виявляючи толерантність [6 МОВ 2.3.1]; експериментує із текстом) за аналогією, у разі потреби звертається по допомогу до інших осіб [6 МОВ 2.7.1]; записує (від руки або з використанням спеціальних, зокрема цифрових, пристроїв) власні міркування або інформацію з різних джерел [6 МОВ 3.1.1]; створює письмові тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) визначених типів, стилів і жанрів, зважаючи на мету, адресата, власний життєвий досвід [6 МОВ 3.1.2-1]; добирає потрібні мовні засоби, дотримується основних мовних норм [6 МОВ 3.1.4]; збагачує власне мовлення, використовуючи різні джерела [6 МОВ 4.2.4]; творчо використовує мовні засоби, обираючи із запропонованих варіантів доречні нестандартні рішення, обґрунтовуючи зроблений вибір [6 МОВ 4.2.1-1]; наслідує окремі стильові риси текстів (зокрема художніх текстів, медіатекстів) у процесі створення власного тексту чи медіатексту для взаємодії з іншими особами [6 МОВ 4.2.3-1]; співвідносить зміст сприйнятого тексту з історичним і культурним контекстом [6 МОВ 2.1.3-1];	Тема 2. Часовий вимір тексту Слова як машина часу. Як лексика допомагає перенести читача в минуле або майбутнє. Місто минулого: бруківка, ратуша, ліхтарник, мури, ярмарок, смолоскипи. Використання історизмів та архаїзмів для створення атмосфери давнього міста. Неологізми як спосіб вигадувати нову реальність і створювати фантастичний простір. Створення власних неологізмів для міста майбутнього та введення їх у текст. Місто крізь сенсорну оптику часу: тактильні, звукові та візуальні деталі стародавнього міста (бруківка, мури, смолоскипи) у контрасті з мегаполісом майбутнього (голограми, хром, штучний озон). Створення мініесе або есе-подорожі в часі на основі сенсорного опису міського простору минулого чи майбутнього.	Вільнувате письмо від імені старовинної речі; гра «Музей загублених речей» (робота з історизмами); вправа «Реставрація тексту»; створення персонального словничка авторських неологізмів; укладання словничка «дитинізмів» (неологізми дітей); дослідницький проєкт «Словник поколінь»; створення okazionalizmів; хмара слів; есе з використанням власних неологізмів; вправа «Слова з іншого часу»; вправа «Місто-артефакт»; вправа «П'ять відчуттів давнього міста» / вправа «П'ять відчуттів мегаполіса майбутнього»; вправа «Не пояснюй — покажи»; переписування тексту зі зміною часової оптики; робота з ритмом тексту; вправа «Мій текст у часі».

визначає спільні та різні елементи змісту і форми подібних за певними структурними ознаками текстів [6 МОВ 2.2.4-1]; створює письмові тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) визначених типів, стилів і жанрів, зважаючи на мету, адресата, власний життєвий досвід [6 МОВ 3.1.2-1]; складає та оформлює власне висловлення згідно з усталеними словотвірними, лексичними, орфографічними, граматичними, пунктуаційними і стилістичними нормами [6 МОВ 3.1.4-1]; збагачує власне мовлення, використовуючи різні джерела [6 МОВ 4.2.4]; використовує знання про закономірності функціонування мовних одиниць для вдосконалення власного мовлення [6 МОВ 4.1.1]; порівнює та зіставляє мовні одиниці різних рівнів за визначеними ознаками [6 МОВ 4.1.1-2]; вирізняє окремі мовні явища у своєму та чужому мовленні, пояснює їх суть [6 МОВ 4.1.2-1]; наслідує окремі стильові риси текстів (зокрема художніх текстів, медіатекстів) у процесі створення власного тексту чи медіатексту для взаємодії з іншими особами [6 МОВ 4.2.3-1].		
Доброзичливо висловлює своє ставлення до думок інших осіб, зважаючи на неповноту або суперечливість почуття інформації [6 МОВ 1.6.1-1]; творчо опрацьовує прочитаний текст (зокрема художній текст, медіатекст), у разі потреби змінюючи персонажів, додаючи окремі епізоди, переказуючи прочитане з позиції одного з персонажів тощо [6 МОВ 2.7.1-1]; сприймає тексти (зокрема художні тексти, медіатексти), зважаючи на контекст створення та читацьке сприйняття [6 МОВ 2.1.3]; інтегрує інформацію, подану в різні способи (словесну, графічну, числову тощо) у межах одного або кількох текстів (зокрема художніх текстів, медіатекстів) [6 МОВ 2.2.5]; записує (від руки або з використанням спеціальних, зокрема цифрових, пристроїв) власні міркування або інформацію з різних джерел [6 МОВ 3.1.1]; створює письмові тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) визначених типів, стилів і жанрів, зважаючи на мету, адресата, власний життєвий досвід [6 МОВ 3.1.2-1]; використовує знання про закономірності функціонування мовних одиниць для вдосконалення власного мовлення [6 МОВ 4.1.1];	Тема 3. Смак і колір місцевого слова Мова як мапа місця. Діалектні слова й запозичення як спосіб показати особливості міста або краю. Місто через смак, запах і колір: аромат свіжої випічки, шум ярмарку, різнобарвні вітрини, запах кави, блиск вечірніх ліхтарів, прохолода після дощу. Місцеві слова як частина культурної пам'яті. Як назви страв, предметів і явищ допомагають відчутти атмосферу певного регіону. Створення мініесе або есе-прогулянки: моделювання просторових деталей за допомогою діалектної та запозиченої лексики.	Вільне письмо; вправа «Архітектор простору» (добір діалектизмів); проектна робота «Візуалізація діалектизмів»; робота з метафоричними картками «Сенсорна мапа краю»; вправа «Гастрономічний батл: Автентика vs Сучасність»; вправа «Крадіжка першого речення»; створення діалогу з використанням діалектизмів; вправа «Три по три»; редагування: усунення невиправданих запозичень; взаємоперевірка; інтерв'ю з «іноземним» словом-запозиченням; вправа «Слово має адресу»; вправа «Місто на смак»; вправа «Страва як спогад місця»; переписування нейтрального опису з локальним колоритом; взаємообговорення текстів з фокусом на зрозумілості, доречності локальної лексики, цілісності атмосфери та виразності просторового образу.

збагачує власне мовлення, використовуючи різні джерела [6 МОВ 4.2.4]; використовує твори мистецтва як засіб комунікації з іншими особами [6 МОВ 4.2.3]; наслідує окремі стильові риси текстів (зокрема художніх текстів, медіатекстів) у процесі створення власного тексту чи медіатексту для взаємодії з іншими особами [6 МОВ 4.2.3-1].		
Конструктивно спілкується, використовуючи типові мовленнєві конструкції [6 МОВ 1.6.1]; висловлює та обстоює власні погляди, ідеї, переконання [МОВ 1.6]; співвідносить зміст сприйнятого тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) з історичним і культурним контекстом [6 МОВ 2.1.3-1]; проєкціює власний або відомий життєвий досвід на порушені в тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) проблеми [6 МОВ 2.2.1-2]; створює письмові тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) визначених типів, стилів і жанрів, зважаючи на мету, адресата, власний життєвий досвід [6 МОВ 3.1.2-1]; записує (від руки або з використанням спеціальних, зокрема цифрових, пристроїв) власні міркування або інформацію з різних джерел [6 МОВ 3.1.1]; добирає доречні засоби мовної виразності для оформлення власного висловлення [6 МОВ 3.1.4-2]; оформлює власне висловлення, враховуючи основні засади академічної доброчесності [6 МОВ 3.1.3-1]; використовує знання про закономірності функціонування мовних одиниць для вдосконалення власного мовлення [6 МОВ 4.1.1]; творчо використовує мовні засоби, обираючи із запропонованих варіантів доречні нестандартні рішення, обґрунтовуючи зроблений вибір [6 МОВ 4.2.1-1]; відтворює окремі художні засоби для втілення власних творчих намірів збагачує власне мовлення, використовуючи різні джерела [6 МОВ 4.2.4].	Тема 4. Світ очима майстра Місто очима різних людей. Як професія змінює спосіб бачити простір. Погляд архітектора: форми, лінії, мости, маршрути, фасади, світло й тіні. Погляд художника або вуличного митця: місто як полотно, кольори, текстури, графіті, фактури стін. Погляд власника кав'ярні: місто як рух і потік людей, запах кави, ранковий гамір, короткі розмови, ритм дня. Професіоналізми як спосіб зробити текст переконливим і живим. Створення власних слів для вигаданих професій майбутнього. Емоційне звучання слова. Урочиста, тепла, жартівлива або розмовна лексика як інструмент створення настрою тексту. Місто як «своя кімната»: простір, де можна бути собою, відчувати тепло, безпеку й натхнення. Міські «маячки»: транспорт, перехрестя, натовп, світлофор, кав'ярня, парк, шум трамвая — як джерело образів і сучасних висловів. Створення мініесе або есе-перевтілення від імені архітектора, художника, баристи чи іншого персонажа з використанням професійної лексики та сенсорних деталей.	Вільнувате письмо; вправа «Дослідник тексту»; вправа «Хто дивиться на місто?»; асоціативний ряд; стратегія РАФТ; дослідницький репортаж «Словник місцевого майстра»; написання есе з використанням професіоналізмів; вправа «Анатомія вулиці»; вправа «Стіна як полотно»; вправа «Один простір — три майстри»; вправа «Місто гуде»; вправа «Професія майбутнього міста»; гра «Стилістичний термометр» (дібрати синоніми й розмістити їх на шкалі); вправа «Маски інтонацій» (переписати це речення тричі, щоразу надягаючи нову «маску»); редагування тексту; вправа «Настрій тексту» (описати старий предмет: 1) з використанням пестливої лексики; 2) згрубілої); вправа «Влучний фразеологізм»; вправа «Місто гуде»; дослідницький проєкт «Фразеологічний словник сучасного школяра / школярки».

Учень/учениця уважно слухає монологічні/діалогічні висловлювання, зважаючи на мету та умови спілкування, особливості текстів (зокрема художніх текстів, медіатекстів) [6 МОВ 1.1.1-1]; вичерпно відповідає на запитання за змістом почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 1.1.2-1]; у разі потреби грамотно перепитує співрозмовника для уточнення деталей [6 МОВ 1.1.2-3]; використовує елементи конспектування (зокрема визначає ключові слова та фрази в почутому повідомленні) [6 МОВ 1.2.2-2]; унаочнює та візуалізує почуте повідомлення (самостійно або з допомогою інших осіб), використовуючи різні засоби (малюнки, схеми, таблиці, комікси тощо) для відтворення змісту, структурування інформації [6 МОВ 1.2.3-1]; добирає відповідно до поставленого завдання або самостійно визначених цілей інформацію з одного чи кількох джерел (зокрема художніх текстів, медіатекстів) [6 МОВ 1.3.1]; систематизує та узагальнює різні думки, виявляючи в них спільне і різне [6 МОВ 1.4.2]; пов'язує, зіставляє почуте із життєвим досвідом [6 МОВ 1.4.5]; збагачує власне мовлення окремими засобами художньої виразності [6 МОВ 1.7.2]; пояснює емоційний стан (свій та інших осіб) з увагою до його відтінків [6 МОВ 1.8.1]; передає тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) словесно (переказ, конспект тощо), графічно (схема, таблиця тощо) [6 МОВ 2.6.1]; записує (від руки або з використанням спеціальних, зокрема цифрових, пристроїв) власні міркування або інформацію з різних джерел [6 МОВ 3.1.1]; створює та самостійно презентує в простий спосіб тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) на визначену тематику [6 МОВ 3.1.2]; добирає доречні засоби мовної виразності для оформлення власного висловлення [6 МОВ 3.1.4-2]; використовує твори мистецтва як засіб комунікації з іншими особами [6 МОВ 4.2.3].

Тема 1. Культура як дзеркало мого «Я»

Культура як частина особистості: що я успадковую від родини, що обираю самостійно, що хочу зберегти, а що — переосмислити.

Культура в щоденному житті: голос, ритм, смак, традиція. Як музика, їжа, родинні звички, свята й слова формують ідентичність, світогляд, емоційний зв'язок поколінь та почуття приналежності до свого народу.

Голос як спосіб говорити про себе: щирість, переконання, свобода висловлення.

Ритм як ознака характеру людини й спільноти: спокійний плин, швидкий темп, повторюваність, рух.

Смак як пам'ять: запах святкової випічки, улюблені страви дитинства, родинні рецепти.

Традиція як динамічна спадщина: зміни, переосмислення, трансформація.

Емоційна та абстрактна лексика у створенні тексту про себе. Дієслова і прислівники, що передають темп життя та настрої: поспішати, повертатися, берегти, творити, святкувати.

Вільнувате письмо; вправа «Асоціативний куш»; вправа «Спостереження»; робота з метафоричними картками; робота зі словником; створення колажу; добір матеріалів із нотатника; вправа «Письмо з одного слова-сенсу»; вправа «Письмо зі списку»; стратегія «Питання»; вправа «Три по три»; вправа «Колесо емоцій»; робота з текстом; написання та редагування власного тексту; вправа «Мое культурне дзеркало»; вправа «Мій голос звучить, коли...»; вправа «Смак, який пам'ятає»; вправа «Що я беру з традиції?»; вправа «Я зберігаю / змінюю / я творю».

Учень/учениця пов'язує, зіставляє почуте із життєвим досвідом [6 МОВ 1.4.5]; конструктивно спілкується, використовуючи типові мовленнєві конструкції [6 МОВ 1.6.1]; логічно структурує власне повідомлення [6 МОВ 1.6.2-2]; взаємодіє із співрозмовниками, супроводжуючи власне мовлення окремими вербальними та невербальними засобами для досягнення комунікативної мети [6 МОВ 1.7.1]; використовує окремі засоби художньої виразності у власному мовленні [6 МОВ 1.7.2-1]; пояснює емоційний стан (свій та інших осіб) з увагою до його відтінків [6 МОВ 1.8.1]; регулює власні емоції в комунікації [6 МОВ 1.8.2]; співвідносить зміст сприйнятого тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) з історичним і культурним контекстом [6 МОВ 2.1.3-1]; висловлює в усній та/або письмовій формі власні почуття, враження, викликані прочитаним, своє ставлення до зображених у тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) людей, подій, ситуацій, явищ тощо [6 МОВ 2.3.2-1]; експериментує із текстом (зокрема художнім текстом, медіатекстом) за аналогією, у разі потреби звертається по допомогу до інших осіб [6 МОВ 2.7.1]; записує (від руки або з використанням спеціальних, зокрема цифрових, пристроїв) власні міркування або інформацію з різних джерел [6 МОВ 3.1.1]; створює та самостійно презентує в простий спосіб тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) на визначену тематику [6 МОВ 3.1.2]; добирає потрібні мовні засоби, дотримується основних мовних норм [6 МОВ 3.1.4]; аналізує та вдосконалює зміст написаного, доповнює окремі його частини відповідно до теми та мети висловлювання [6 МОВ 3.3.2]; виявляє власні мовні вподобання під час добору мовних засобів [6 МОВ 4.2.1]; відтворює окремі художні засоби для втілення власних творчих намірів [6 МОВ 4.2.2-1].	Тема 2. Родинна реліквія: від дотику до наративу Родинні речі як носії пам'яті та сімейної історії: вишиванка, книга, прикраса, лист, світлина або старий предмет побуту як «капсула часу». Персоніфікація як спосіб оживити предмет у тексті: якби реліквія могла говорити, що вона розповіла б, що пам'ятає. Види речень для створення настрою: спокійна розповідь, риторичні запитання, емоційні звертання. Роль пауз, трикрапок і риторичних запитань у передаванні почуттів і спогадів. Написання мініесе або історії від імені родинної реліквії.	Споглядання предмета; формулювання запитань до реліквії та написання коротких відповідей від її імені (стратегія «Питання»); вправа «Улюблена колекція»; написання мінітексту від імені родинної реліквії з використанням персоніфікацій; вправа «Працюємо з одним рядком»; обговорення зв'язку предмета з історією родини (усні висловлювання, обмін думками в парах / групах); вправа «Голос предмета» (використання персоніфікації як захисного механізму); вправа «Інтерв'ю»; написання креативного есе з елементами опису про родинну реліквію; вправа «Кардіограма уваги» (з маркуванням тексту); креативне есе «Річ, що пам'ятає».
Учень/учениця слухає висловлювання (зокрема художні тексти, медіатексти) у різних формах (монолог, діалог, полілог), сприймаючи подану в достатньо вільному темпі інформацію відповідного обсягу на відому і частково нову тематику [6 МОВ 1.1.1]; розуміє та відтворює зміст почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту), толерантно реагує, використовуючи формули мовного етикету, етично висловлює власне ставлення до почутого [6 МОВ 1.1.2-2];	Тема 3. Традиція як ритм життя Традиції як частина щоденного життя родини. Родинні звички, спільні вечери, святкові страви, особливі слова чи способи прощатися. «Традиції-світлячки»: маленькі звички, які допомагають підтримувати одне одного – вечірне читання, прогулянки, сімейні жарти.	Обговорення родинних і календарних традицій (усно, у парах / групах); вправа «Колесо почуттів»; вправа «Письмо зі списку»; створення ментальної мапи «Мій внутрішній метроном» (створення таблиці з колонками «Успадковані традиції» та «Традиції, створені нині»); вправа зі схемою «З-Х-Д»; вправа «Прослуховування» (запис у нотатнику слів, фраз, властивих членам родини; емоції, які виникають після почутого);

добирає відповідно до поставленого завдання або самостійно визначених цілей інформацію з одного чи кількох джерел (зокрема художніх текстів, медіатекстів) [6 MOV 1.3.1]; систематизує та узагальнює різні думки, виявляючи в них спільне і різне [6 MOV 1.4.2]; пов'язує, зіставляє почуте із життєвим досвідом [6 MOV 1.4.5]; конструктивно спілкується, використовуючи типові мовленнєві конструкції [6 MOV 1.6.1]; використовує окремі засоби художньої виразності у власному мовленні [6 MOV 1.7.2-1]; пояснює емоційний стан (свій та інших осіб) з увагою до його відтінків [6 MOV 1.8.1]; регулює власні емоції в комунікації [6 MOV 1.8.2]; висловлює власні почуття, враження та ставлення щодо зображених у тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) людей, подій, ситуацій [6 MOV 2.3.2]; за мотивами прочитаного створює власний медійний продукт (мультфільм, театральну сценку, відеоролик, блог тощо) [6 MOV 2.7.2-1]; створює та самостійно презентує в простий спосіб тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) на визначену тематику [6 MOV 3.1.2]; виявляє і виправляє помилки, допущені в тексті, з урахуванням засвоєних мовних норм [6 MOV 3.3.1]; аналізує та вдосконалює зміст написаного, доповнює окремі його частини відповідно до теми та мети висловлювання [6 MOV 3.3.2]; імпровізує з окремими художніми засобами, зокрема з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [6 MOV 4.2.2]	Темп речення як спосіб створення атмосфери: довгі речення — для плавного опису, короткі — для важливих моментів і висновків. Діалог як інструмент передачі досвіду: відтворення в есе моментів спілкування, де через розмову розкривається зміст культурного ритуалу.	вправа «Перше речення» (відпрацювання різних типів вступів (сенсорних, ситуативних, емоційних); техніка «Занурення» (використання дієслів теперішнього часу для створення ефекту присутності читача всередині традиції («Ми сідаємо...», «Ми співаємо...»); вправа «Інтерв'ю»; створення мінітекстів-описів для відтворення / відображення атмосфери традиції; написання розповіді (нарративу) про родинну традицію; редагування написаного; вправа «Стоп-кадр» (написання висновку з використанням коротких речень); створення власного медійного продукту (відеоролика, анімації, буклету)
Учень/учениця уважно слухає монологічні/діалогічні висловлювання, зважаючи на мету та умови спілкування, особливості текстів (зокрема художніх текстів, медіатекстів) [6 MOV 1.1.1-1]; реагує на почуте, уточнюючи важливі для розуміння деталі [6 MOV 1.1.2]; передає прихований зміст повідомлення, виражений за допомогою типових невербальних засобів [6 MOV 1.1.3]; з допомогою інших осіб або самостійно добирає і створює графічні та візуальні засоби передачі інформації, зокрема щодо літературного твору (фабула, розрізнення персонажів, установлення зв'язків між ними тощо) [6 MOV 1.2.3]; пов'язує, зіставляє почуте із життєвим досвідом [6 MOV 1.4.5];	Тема 4. Мова моїх символів: від орнаменту до емодзі Символ як «закодована» культура. Значення кольорів та фігур в українській традиції (вишивка, писанка) та їхня трансформація в сьогодення. Відмінність між знаком, символом, емблемою, орнаментом, гербом, піктограмою та емодзі. Символи в сучасному житті: наліпки, аватарки, логотипи, цифрові іконки. Створення власного герба або системи символів, що пояснюють характер, інтереси, цінності чи мрії. Пояснення вибору символів: що означає кожен елемент, чому він важливий. Написання есе-пояснення «Мій таємний код».	Вільнувате письмо; вправа «Дешифратор» (орнамент — емодзі); вправа «Письмо зі списку»; вправа «Символічний коктейль» (тріада символів: геометричний, природний, технологічний); створення власного герба та визначення його символічності; вправа «Різні записи довкола теми»; пошук символів та тлумачення їхнього змісту в поезіях; вправа «Передай далі поезію»: читаємо для письма; написання есе-пояснення; редагування тексту та представлення.

визначає окремі деталі, що сприяють або заважають комунікації [6 MOV 1.5.2]; визначає вплив окремих деталей, зокрема художніх, почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту) на слухача (адресата) [6 MOV 1.5.3]; використовує вербальні та невербальні засоби для ефектвної комунікації із співрозмовниками [6 MOV 1.7.1-1]; пояснює емоційний стан (свій та інших осіб) з увагою до його відтінків [6 MOV 1.8.1]; сприймає тексти (зокрема художні тексти, медіатексти), зважаючи на контекст створення та читацьке сприйняття [6 MOV 2.1.3]; проводить паралелі між образами і ситуаціями, зображеними в тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті), і власним життєвим досвідом [6 MOV 2.3.1-2]; пояснює вплив прочитаного тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) на формування власного естетичного смаку, читацьких інтересів [6 MOV 2.3.2-2]; описує свої літературні вподобання, наводячи приклади прочитаних творів [6 MOV 2.5.1-2]; трансформує графічну інформацію на основі одного джерела в текстову, зокрема з використанням мультимедійних засобів [6 MOV 2.6.2]; за мотивами прочитаного створює власний медійний продукт (мультфільм, театральну сценку, відеоролик, блог тощо) [6 MOV 2.7.2-1]; створює письмові тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) визначених типів, стилів і жанрів, зважаючи на мету, адресата, власний життєвий досвід [6 MOV 3.1.2-1]; добирає доречні засоби мовної виразності для оформлення власного висловлення [6 MOV 3.1.4-2]; виявляє і виправляє помилки, допущені в тексті, з урахуванням засвоєних мовних норм [6 MOV 3.3.1]; аналізує та вдосконалює зміст написаного, доповнює окремі його частини відповідно до теми та мети висловлювання [6 MOV 3.3.2]; спостерігає за окремими мовними явищами в мовленні, зокрема на прикладі літературних творів [6 MOV 4.1.2]; відтворює окремі художні засоби для втілення власних творчих намірів [6 MOV 4.2.2-1]

Учень/учениця розповідає про власний емоційний стан, описуючи окремі відтінки настрою, почуттів, переживань тощо під час рефлексії власної діяльності або сприймання повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 1.8.1-1]; наводить приклади з текстів (зокрема художніх текстів, медіатекстів) щодо вміння (невміння) керувати емоціями, пояснюючи емоційний стан літературних персонажів (зважаючи на ситуацію, епоху, національні традиції та звичаї тощо) для розвитку власного емоційного інтелекту [6 МОВ 1.8.3-2]; записує (від руки або з використанням спеціальних, зокрема цифрових, пристроїв) власні міркування або інформацію з різних джерел [6 МОВ 3.1.1]; створює та самостійно презентує в простий спосіб тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) на визначену тематику [6 МОВ 3.1.2]; створює невеликі типові повідомлення/ медіатексти на захищених цифрових сервісах і в соціальних мережах щодо проблем, пов'язаних з особистим досвідом та освітньою діяльністю [6 МОВ 3.2.1]; висловлюється у захищеному цифровому середовищі щодо проблем, пов'язаних із власним життєвим досвідом, зокрема навчанням, читацькою практикою [6 МОВ 3.2.1-2]; аналізує та вдосконалює зміст написаного, доповнює окремі його частини відповідно до теми та мети висловлювання [6 МОВ 3.3.2]; аналізує зміст написаного з погляду цілісності та повноти викладу [6 МОВ 3.3.2-1]; обирає доцільні способи вдосконалення власного мовлення [6 МОВ 3.3.3]; виявляє власні мовні вподобання під час добору мовних засобів [6 МОВ 4.2.1]; збагачує власне мовлення, використовуючи різні джерела [6 МОВ 4.2.4]; вирізняє спільні ті різні риси між власним мовленням і мовленням інших осіб, урізноманітнює власне мовлення завдяки читанню літературних творів, роботі із словниками та довідковими джерелами [6 МОВ 4.2.4-1]	Тема 5. Культура як моя історія: підсумок і рефлексія Я – автор / авторка своєї культури. Повернення до текстів, написаних упродовж року: що змінилося, які теми стали ближчими. Які страхи зникли? Пошук власного стилю: улюблені образи, слова, сенсорні деталі, емоції. Рефлексивні висловлення для оцінювання власного поступу: «Раніше мені було важко..., а тепер я відчуваю...», «Найбільшим відкриттям для мене стало...», «Мій стиль змінився, оскільки...». Фінальне есе-рефлексія «Книга мого року: те, що я забираю із собою».	Обговорення в групах; аналіз власних попередніх текстів та текстів одне одного; вправа «Мапа моїх текстів»; вправа «Куратор виставки» (зачитування найкращих уривків та їх обґрунтування); вправа «Дзеркало прогресу» (порівняння першого й крайнього есе); вправа «Хмара моїх сенсів»; створення цифрового портфоліо (упорядкування текстів у цифровому форматі, додавання до кожного тексту «цифрового коментаря» (аудіозапис або коротке відео), де учень / учениця розповідає історію створення цього есе); вправа «Валіза майбутнього» (фіксування найважливіших речень, абзаців, які дитина написала впродовж року); написання фінального есе-рефлексії; оформлення портфоліо.
---	--	---

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Пропоновані види навчальної діяльності
Реагує на почуте, уточнюючи важливі для розуміння деталі [6 МОВ 1.1.2]; пов'язує, зіставляє почуте із життєвим досвідом, передає прихований зміст повідомлення, виражений за допомогою типових невербальних засобів [6 МОВ 1.1.3]; з допомогою інших осіб або самостійно добирає і створює графічні та візуальні засоби передачі інформації, зокрема щодо літературного твору (фабула, розрізнення персонажів, установлення зв'язків між ними тощо) [6 МОВ 1.2.3]; пов'язує, зіставляє почуте із життєвим досвідом [6 МОВ 1.4.5]; конструктивно спілкується, використовуючи типові мовленнєві конструкції [6 МОВ 1.6.1]; пояснює емоційний стан (свій та інших осіб) з увагою до його відтінків [6 МОВ 1.8.1]; записує (від руки або з використанням спеціальних, зокрема цифрових, пристроїв) власні міркування або інформацію з різних джерел [6 МОВ 3.1.1]; створює та самостійно презентує в простий спосіб тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) на визначену тематику [6 МОВ 3.1.2]; виявляє власні мовні вподобання під час добору мовних засобів [6 МОВ 4.2.1].	Вступ. Я як автор / авторка: що змінилося Повернення до письма після досвіду 5-го класу. Усвідомлення власного авторського шляху: що вже вдається краще, які тексти запам'яталися, які прийоми письма стали звичними, а що ще потребує тренування. Письмо як процес, у якому автор / авторка поступово вчиться помічати деталі, добирати слова, формулювати думку, редагувати текст і чути власний голос. Перегляд портфоліо 5-го класу: рефлексія про власні тексти, теми й образи. Визначення того, що «впадає у вічі» під час повторного читання власних робіт: улюблені теми, повторювані образи, типові початки й фінали, сильні речення, вдалі деталі, місця, де думка залишилася незавершеною. Авторський голос як спосіб бачити світ, добирати слова, формулювати запитання, висловлювати ставлення й бути впізнаваним / впізнаваною в тексті. Розвиток авторського голосу: від простого висловлення думки до вміння пояснювати, уточнювати, ставити під сумнів і відстоювати власну позицію. Перехід від «мені здається» до «я вважаю, тому що...». Формування позиції як основи аргументативного письма. Відмінність між враженням, думкою, позицією, аргументом і прикладом. Усвідомлення того, що сильний текст не лише передає почуття автора / авторки, а й допомагає читачеві / читачці зрозуміти, чому ця думка важлива. Нотатник автора / авторки 6-го класу як простір для спостережень, питань, чернеток, слів, образів і майбутніх текстів. Оновлення нотатника: рубрика «Питання, що мене хвилюють». Збирання особисто значущих питань, тем, що можуть стати основою для есе, мінітекстів або дискусій.	Вільнують письмо про власний досвід письма; перегляд і самоаналіз портфоліо 5 класу; вправа «Я вже вмію / я хочу навчитися»; вправа «Не оцінка, а спостереження»; вправа «Мій голос у тексті»; перший запис до портфоліо в 6 класі «Моя мета на цей навчальний рік»; SMART-ціль на навчальний рік; цілепокладання; визначення власних сильних сторін та зон зростання; створення спільної дошки важливих тем для класу; вправа «Запитання, яке відкриває текст»; вправа «Що має зрозуміти читач?»; вправа «Авторська розмова в парі».

пояснює емоційний стан (свій та інших осіб) з увагою до його відтінків [6 МОВ 1.8.1]; сприймає тексти (зокрема художні тексти, медіатексти), зважаючи на контекст створення та читацьке сприйняття [6 МОВ 2.1.3]; записує власні міркування або інформацію з інших джерел [6 МОВ 3.1.1-1]; створює та самостійно презентує в простий спосіб тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) на визначену тематику [6 МОВ 3.1.2]; добирає доречні засоби мовної виразності для оформлення власного висловлення [6 МОВ 3.1.4-2].	Поняття аргументативного письма: текст не лише розповідає про мене, а й допомагає осмислювати світ довкола. Формування особистих цілей на рік у письмі. Визначення того, що учень / учениця хоче розвинути: писати точніше, сміливіше висловлювати позицію, будувати переконливі аргументи, добирати сильніші слова, працювати з чернетками, редагувати текст,	пояснює емоційний стан (свій та інших осіб) з увагою до його відтінків [6 МОВ 1.8.1]; сприймає тексти (зокрема художні тексти, медіатексти), зважаючи на контекст створення та читацьке сприйняття [6 МОВ 2.1.3]; записує власні міркування або інформацію з інших джерел [6 МОВ 3.1.1-1]; створює та самостійно презентує в простий спосіб тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) на визначену тематику [6 МОВ 3.1.2]; добирає доречні засоби мовної виразності для оформлення власного висловлення [6 МОВ 3.1.4-2].
--	--	--

Модуль 1. Екологія думки. Пишемо про планету свідомо. Фокус на критичному мисленні, усвідомленому споживанні та внутрішній гігієні думок

Слухає висловлювання (зокрема художні тексти, медіатексти) у різних формах (монолог, діалог, полілог), сприймаючи подану в достатньо вільному темпі інформацію відповідного обсягу на відому і частково нову тематику [6 МОВ 1.1.1]; стисло переказує зміст почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту), підпорядковуючи намір висловлення темі та основній думці [6 МОВ 1.2.1-1]; формулює запитання, щоб уточнити розуміння почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 1.4.6-2]; використовує елементи конспектування (зокрема визначає ключові слова та фрази в почутому повідомленні) [6 МОВ 1.2.2-2]; записує власні міркування або інформацію з інших джерел [6 МОВ 3.1.1-1]; виявляє і виправляє помилки, допущені в тексті, з урахуванням засвоєних мовних норм [6 МОВ 3.3.1]; використовує твори мистецтва як засіб комунікації з іншими особами [6 МОВ 4.2.3]; наслідує окремі стильові риси текстів (зокрема художніх текстів, медіатекстів) у процесі створення власного тексту чи медіатексту для взаємодії з іншими особами [6 МОВ 4.2.3-1].	Тема 1. Як спостерігати й ставити питання Спостереження як основа мислення та аргументації. Видиме й приховане в природі: як екологічні процеси впливають на щоденне життя людини. Формулювання запитань: від простих фактів («хто?», «де?», «коли?», «як?») до складніших проблемних питань («чому це відбувається?», «які можуть бути наслідки?», «хто за це відповідає?»). Екологічні явища в повсякденному житті: • зміна клімату; • надмірне споживання; • пластикові відходи; • зникнення комах-запилювачів; • забруднення міського простору. Аналіз побаченого: • що я помічаю; • які емоції викликає зображення; • які питання воно порушує. Розмежування факту, емоції та припущення. Початок есе (лід): • несподіваний факт; • контраст; • проблемне запитання; • яскравий образ; • парадоксальна ситуація. Розвиток «екологічної уваги»: уміння помічати деталі, не губитися в інформаційному шумі та не робити поспішних висновків.	Вправа «Пишемо з одного слова»; стратегія «Питання»; гра «Сортуємо запитання»; спостереження за природним або міським середовищем із веденням нотаток; аналіз фотографій, інфографік та інших візуальних матеріалів; вправа «П'ять запитань до одного фото»; створення мапи екологічних проблем громади; створення лідів різних типів; написання коротких вступів до есе з використанням ліду; обговорення екологічних проблем та ситуацій у парах і групах; вправа «З-Х-Д»; стратегія «Ліди-захоплювачі».
---	---	--

Відповідно до мети застосовує основні види читання текстів (цілісних, перерваних, змішаних) (зокрема художніх текстів, медіатекстів) [6 МОВ 2.1.1]; читає тексти різних функціональних стилів і мовленнєвих жанрів у різний спосіб (оглядово, вибірково тощо) відповідно до мети читання [6 МОВ 2.1.1-1]; пояснює функції основних складників друкованого чи цифрового текстового джерела інформації (заголовка, змісту, анотації тощо), розрізняє складники структури тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) відповідно до його жанрово-родової належності та стильових особливостей [6 МОВ 2.1.2-1]; характеризує порушені в тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) проблеми [6 МОВ 2.2.1-1]; піддає сумніву інформацію з тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) на підставі розрізнення фактів і суджень про факти [6 МОВ 2.2.2-3]; поєднує інформацію, подану в різні способи (словесну, графічну, числову тощо) у межах одного або кількох текстів (зокрема художніх текстів, медіатекстів) [6 МОВ 2.2.5-1]; робить висновки на основі аналізу тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 2.2.7]; висловлює в усній та/або письмовій формі власні почуття, враження, викликані прочитаним, своє ставлення до зображених у тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) людей, подій, ситуацій, явищ тощо [6 МОВ 2.3.2-1]; визначає актуальність і несуперечливість тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) (наприклад, чи наведена інформація є правдивою, актуальною, не містить суперечностей) на основі власного досвіду та досвіду інших осіб [6 МОВ 2.4.2-1]; записує власні міркування або інформацію з інших джерел [6 МОВ 3.1.1-1]; створює письмові тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) визначених типів, стилів і жанрів, зважаючи на мету, адресата, власний життєвий досвід [6 МОВ 3.1.2-1]; дотримується основних засад академічної доброчесності під час створення власних текстів [6 МОВ 3.1.3]; складає та оформлює власне висловлення згідно з установленими словотвірними, лексичними, орфографічними, граматичними, пунктуаційними і стилістичними нормами [6 МОВ 3.1.4-1];	Тема 2. Екологія позиції: насінна тези в ґрунті проблеми Факти, судження, емоції та маніпуляції: як навчитися їх розрізняти. Теза як чітка відповідь на проблему. Формулювання тези щодо конкретної екологічної ситуації або суспільної практики. Перехід від загальних фраз («треба берегти природу») до точного й відповідального висловлення думки. Зв'язок тези з особистим досвідом і спостереженнями за реальними проблемами довкілля. Теза як прояв відповідальності та культури мислення. Уникнення мовних шаблонів («я вважаю», «на мою думку» тощо) і нечітких формулювань. Точність слова та відповідальність за висловлену позицію. Мовні конструкції для впевненого, але некатегоричного висловлення думки.	Вільнувате письмо; розпізнавання фактів і суджень; аналіз джерел інформації; вправи на різні види читання; визначення проблематики текстів; формулювання тези до екологічної проблеми; добір аргументів до запропонованої теми; вправа «Факт чи судження?»; редагування шаблонних висловів; створення асоціативної схеми «Моя екозвичка»; написання мініесе з чітко сформульованою позицією; взаємобговорення тез у групах; стратегія «Читання і підкреслювання»; стратегія «Працюємо з одним рядком».
---	---	---

добирає доречні засоби мовної виразності для оформлення власного висловлення аналізує зміст написаного з погляду цілісності та повноти викладу висловлює в усній та/або письмовій формі власні почуття, враження, викликані прочитаним, своє ставлення до зображених у тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) людей, подій, ситуацій, явищ тощо [6 МОВ 2.3.2-1]; визначає актуальність і несуперечливість тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) (наприклад, чи наведена інформація є правдивою, актуальною, не містить суперечностей) на основі власного досвіду та досвіду інших осіб [6 МОВ 2.4.2-1]; записує власні міркування або інформацію з інших джерел [6 МОВ 3.1.1-1]; створює письмові тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) визначених типів, стилів і жанрів, зважаючи на мету, адресата, власний життєвий досвід [6 МОВ 3.1.2-1]; дотримується основних засад академічної доброчесності під час створення власних текстів [6 МОВ 3.1.3]; складає та оформлює власне висловлення згідно з усталеними словотвірними, лексичними, орфографічними, граматичними, пунктуаційними і стилістичними нормами [6 МОВ 3.1.4-1]; добирає доречні засоби мовної виразності для оформлення власного висловлення аналізує зміст написаного з погляду цілісності та повноти викладу [6 МОВ 3.3.2-1]; виявляє і виправляє помилки, допущені в тексті, з урахуванням засвоєних мовних норм [6 МОВ 3.3.1]; удосконалює письмовий текст (власний та чужий) [6 МОВ 3.3.2-4].		
(зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 2.1.2]; пояснює функції основних складників друкованого чи цифрового текстового джерела інформації (заголовка, змісту, анотації тощо), розрізняє складники структури тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) відповідно до його жанрово-родової належності та стильових особливостей [6 МОВ 2.1.2-1]; формулює тему та основну думку тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 2.2.3-1]; виокремлює в тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) мікротеми [6 МОВ 2.2.3-2]; порівнює окремі елементи (теми, ідеї, проблеми, образи, сюжети тощо) тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту); [6 МОВ 2.2.4]	Тема 3. Екологія структури Аргумент як пояснення та обґрунтування тези. Причинно-наслідкові зв'язки в екологічних і суспільних текстах. Як перевіряти переконливість аргументу. Джерела екологічної інформації: • науково-популярні тексти; • новини; • блоги; • відеоматеріали; • соціальні мережі. Критичне сприйняття інформації: • як розпізнавати неперевірені твердження; • перебільшення; • фейки.	Картографування тексту; визначення теми й головної думки тексту; поділ тексту на мікротеми; створення схем і таблиць; аналіз жанрових особливостей текстів; побудова простого аргументативного висловлення; аналіз коротких текстів про довкілля; побудова абзацу за заданою структурою; робота з простими інфографіками; стратегія «Зміна жанру»; створення чернетки есе; редагування тексту за чеклістом.

інтегрує інформацію, подану в різні способи (словесну, графічну, числову тощо) у межах одного або кількох текстів (зокрема художніх текстів, медіатекстів) [6 МОВ 2.2.5]; розрізняє тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) різних стилів, типів та жанрів у контексті авторського задуму [6 МОВ 2.2.6-1]; формулює висновки відповідно до поставленого завдання на основі аналізу опрацьованого тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 2.2.7-1]; аргументує власну оцінку прочитаного тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту), наводячи доречні цитати [6 МОВ 2.4.2-3].	Структура абзацу: лід — теза — аргумент — мікрОВисновок Зв'язок між тезою та аргументом. Етапи роботи над текстом: • задум; • чернетка; • редагування; • фінальний варіант. Екологія тексту: ясність, логічність і відсутність інформаційного перевантаження.	
Записує власні міркування або інформацію з інших джерел [6 МОВ 3.1.1-1]; створює та самостійно презентує в простий спосіб тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) на визначену тематику [6 МОВ 3.1.2]; аналізує зміст написаного з погляду цілісності та повноти викладу [6 МОВ 3.3.2-1]; коригує текст на основі проведеного аналізу [6 МОВ 3.3.2-2]; доповнює та/або змінює окремі частини тексту відповідно до теми і мети висловлення [6 МОВ 3.3.2-3]; удосконалює письмовий текст (власний та чужий) [6 МОВ 3.3.2-4]; визначає способи виправлення помилок у власному мовленні [6 МОВ 3.3.3-1]; демонструє здатність до конструктивної взаємодії у процесі редагування [6 МОВ 3.3.3-2].	Тема 4. Кругообіг тексту: як есе стає дією Особливості есе про природу та екологію: поєднання особистого досвіду, емоцій і доказовості. Відмінності есе від: • новини; • інструкції; • звіту; • допису в соціальних мережах. Відповідальне мовлення про довкілля: як текст впливає на поведінку та рішення людей. Протидія грінвошингу: розпізнавання маніпулятивних екологічних заяв, рекламних перебільшень і псевдотурботи про природу. Мова реальної дії: дієслова, що передають відповідальне ставлення до довкілля: • зменшувати; • сортувати; • повторно використовувати; • відновлювати; • берегти. Екологія внутрішнього мовлення: як слова формують ставлення людини до себе, інших і планети. Академічна доброчесність: етичне використання інформації; базове ознайомлення з покликанням на джерела Редагування тексту: • перевірка точності; • логічності; • переконливості аргументів. Підготовка есе до представлення та обговорення. Усвідомлення того, що текст може бути не лише способом висловити думку, а й формою особистої та суспільної дії.	Вправа «Письмо зі списку»; порівняння есе, новини та інструкції; вправа «Правда чи грінвошинг?»; редагування текстів із маніпулятивними фразами; добір дієслів для посилення висловлення; написання чернетки есе про екологічну проблему; взаємоперевірка текстів за чеклістом; редагування та вдосконалення тексту; підготовка фінального есе; презентація робіт і взаємний зворотний зв'язок; самооцінювання та рефлексія.

Уважно слухає монологічні / діалогічні висловлювання, зважаючи на мету та умови спілкування, особливості текстів, зокрема медіатекстів [6 МОВ 1.1.1-1]; вичерпно відповідає на запитання за змістом почутого повідомлення, зокрема медіатексту [6 МОВ 1.1.2-1]; знаходить у почутому повідомленні, зокрема медіатексті, відповіді на поставлені запитання [6 МОВ 1.3.1-1]; визначає ключові слова в почутому повідомленні, зокрема медіатексті [6 МОВ 1.3.1-3]; визначає основну і другорядну інформацію, мікротеми, важливі деталі в почутому повідомленні, зокрема медіатексті [6 МОВ 1.4.1-2]; розпізнає наявні в почутому повідомленні, зокрема медіатексті, факти, судження та аргументи [6 МОВ 1.4.6-1]; формулює запитання, щоб уточнити розуміння почутого повідомлення, зокрема медіатексту [6 МОВ 1.4.6-2]; Обґрунтовує достовірність, повноту інформації, у разі потреби звертаючись до відповідних джерел, доречно цитуючи окремі фрагменти почутого повідомлення [6 МОВ 1.5.1-1]; Розрізняє відому і нову, головну і другорядну інформацію, факти і судження в тексті [6 МОВ 2.2.2]; поєднує інформацію, подану в різні способи (словесну, графічну, числову) [6 МОВ 2.2.5-1]; Створює письмові тексти, зокрема медіатексти, визначених типів, стилів і жанрів, зважаючи на мету, адресата, власний життєвий досвід [6 МОВ 3.1.2-1]; дотримується основних засад академічної доброчесності [6 МОВ 3.1.3].

Тема 1. Інформаційний шум: де я у цьому потоці?

Медіасередовище сучасної людини: соціальні мережі, месенджери, відеоплатформи, новинні сайти, реклама, блогери, шкільні чати, коментарі, меми, короткі відео, рекомендаційні стрічки.

Поняття інформаційного шуму як надлишку повідомлень, що ускладнює зосередження, розуміння важливого, ухвалення рішень і формування власної позиції. Інформаційний шум як поєднання надміру даних, емоційних заголовків, повторів, реклами, маніпуляцій, неперевічених повідомлень і контенту, який відволікає.

Типи інформаційних «пасток»: клікбейт, фейк, напівправда, емоційна маніпуляція, перебільшення, викидання інформації з контексту, підміна факту оцінкою, тиск на страх, обурення або цікавість.

Поглиблення розуміння різниці між фактом, думкою і маніпуляцією.

Поняття доказу в аргументативному письмі. Доказ як приклад, факт, спостереження, цитата, статистика або покликання на джерело, що підтверджує позицію автора / авторки. Відмінність між думкою, аргументом і доказом: думка показує, що я вважаю; аргумент пояснює, чому я так вважаю; доказ підтверджує, що моє сказане має підставу.

Доказ як спосіб зробити есе переконливим, відповідальним і чесним щодо читача. Критичне ставлення до фраз на кшталт «усі знають», «це очевидно», «так вважає більшість», «я бачив / бачила в інтернеті».

Алгоритми соціальних мереж: як рекомендаційні стрічки добирають контент на основі переглядів, вподобайок, коментарів, часу уваги, пошуків і взаємодій. Поняття «інформаційної бульбашки»: ситуація, коли людина частіше бачить контент, який підтверджує її попередні погляди, інтереси або емоційні реакції.

Вільне письмо «Звідки я дізнаюся новини?»; вправа «Медіащоденник»: учні фіксують за один день, скільки разів зверталися до різних джерел і навіщо; вправа «Сигнал чи шум?» / вправа «Клікбейт чи факт»: 10 заголовків — учні сортують і пояснюють рішення; вправа «Гачок у заголовку»; вправа «Що не сказано?»; вправа «На яку емоцію натискають?»; вправа «Чому мені це показали?»; есе «Як не загубитися в інформаційному потоці?»; обговорення: що змушує нас тиснути на покликання — страх, цікавість, злість?; вправа «Алгоритм для мене»: опис власної стрічки в соцмережах — що вона говорить про нас?

Знаходить у почутому повідомленні, зокрема медіатексті, відповіді на поставлені запитання [6 MOV 1.3.1-1]; визначає основну мету почутого [6 MOV 1.4.4-1]; розпізнає наявні в почутому повідомленні, зокрема медіатексті, факти, судження та аргументи [6 MOV 1.4.6-1]; формулює запитання, щоб уточнити розуміння почутого повідомлення, зокрема медіатексту [6 MOV 1.4.6-2]; обґрунтовує достовірність, повноту інформації, у разі потреби звертаючись до відповідних джерел [6 MOV 1.5.1-1]; усвідомлено користується основними складниками джерела інформації [6 MOV 2.1.2]; характеризує порушені в тексті проблеми [6 MOV 2.2.1-1]; формулює тему та основну думку тексту, зокрема медіатексту [6 MOV 2.2.3-1]; визначає актуальність і несуперечливість тексту, зокрема медіатексту, наприклад, чи наведена інформація є правдивою, актуальною, не містить суперечностей, на основі власного досвіду та досвіду інших осіб [6 MOV 2.4.2-1]; аргументує власну оцінку прочитаного тексту, зокрема медіатексту, наводячи доречні цитати [6 MOV 2.4.2-3]; оформлює власне висловлення, враховуючи основні засади академічної доброчесності [6 MOV 3.1.3-1]; складає та оформлює власне висловлення згідно з ustalеними словотвірними, лексичними, орфографічними, граматичними, пунктуаційними і стилістичними нормами [6 MOV 3.1.4-1]; добирає доречні засоби мовної виразності для оформлення власного висловлення [6 MOV 3.1.4-2].	Тема 2. Верифікація: як перевіряти те, що бачиш Верифікація як звичка і як навичка критичного мислення. Перевірка інформації перед довірою, використанням або поширенням. Відповідальність читача / глядача / користувача за власні інформаційні дії. Алгоритм перевірки інформації SIFT: Stop — зупинись; Investigate the source — перевір джерело; Find better coverage — знайди інше підтвердження; Trace claims — простеж походження інформації. Інструменти верифікації. Ознаки надійного джерела: авторство, дата публікації, покликання на першоджерела, репутація ресурсу, прозора редакційна політика, відокремлення фактів від коментарів, наявність доказів, можливість перевірити інформацію. Маніпуляція зображенням: фото-фейк, постановочне фото, обрізане зображення, фото з іншої події або з неправдивим підписом, вирваний контекст, монтаж, deepfake. Відповідальність за поширення інформації: чому небезпечно пересилати неперевірені повідомлення; як коректно реагувати на сумнівний допис або повідомлення в чаті. Формулювання обережних висновків: «це потребує перевірки», «я не знайшов / не знайшла підтвердження», «джерело не вказане», «інформацію могли вирвати з контексту».	Вправа «Детектив зображень»; практична верифікація: перевірка за SIFT; вправа «Журі джерел»; дискусія: «Чи несемо ми відповідальність за те, чим ділимося?»; мініесе «Найважливіше правило медіагігієни для мене» (5–7 речень); вправа «Я вірю / я перевіряю»; вправа «SIFT у дії»; вправа «Паспорт джерела»; вправа «Одне повідомлення — три джерела»; вправа «Хто сказав першим?»; вправа «Мій алгоритм перевірки інформації»; рефлексія: яку навичку верифікації хочу застосовувати щодня?
Піддає сумніву інформацію з тексту, зокрема медіатексту, на підставі розрізнення фактів і суджень про факти [6 MOV 2.2.2-3]; аргументує власну оцінку прочитаного тексту, зокрема медіатексту, наводячи доречні цитати [6 MOV 2.4.2-3]; записує власні міркування або інформацію з інших джерел [6 MOV 3.1.1-1]; створює письмові тексти, зокрема медіатексти, визначених типів, стилів і жанрів, зважаючи на мету, адресу, власний життєвий досвід [6 MOV 3.1.2-1]; оформлює власне висловлення, враховуючи основні засади академічної доброчесності [6 MOV 3.1.3-1]	Тема 3. Есе: я висловлюю власну позицію Перехід від аналізу медіа — до власного тексту. Як побудувати есе на основі медіаспостереження: що я помітив / помітила — чому це важливо — що я думаю — який висновок можу зробити. Відповідальний цифровий слід: що я публікую і як це відображає мене. Мовні конструкції для аргументативного письма: «за даними...», «автор стверджує, що...», «це свідчить про...», «я переконаний / переконана, що...».	Складання структурного плану есе за схемою: знахідка, аналіз, позиція, висновок; написання чернетки есе; вправа «Перевір своє есе»: чи є в моєму тексті хоча б один факт? чи не маніпулюю я читачем?; взаємооцінювання за критеріями (наявність тези, аргументів, покликання на конкретний приклад); редагування і фінальна версія; читання вголос і коротке обговорення; рефлексія: що в медіапросторі я тепер бачу по-іншому?

складає та оформлює власне висловлення згідно з мовними нормами [6 МОВ 3.1.4-1]; створює невеликі типові повідомлення / медіатексти на захищених цифрових сервісах і в соціальних мережах щодо проблем, пов'язаних із життєвим досвідом [6 МОВ 3.2.1-1]; знаходить і виправляє недоліки та помилки в змісті, будові й мовному оформленні власних висловлень [6 МОВ 3.3.1-1]; демонструє здатність до конструктивної взаємодії у процесі редагування [6 МОВ 3.3.3-2]; використовує окремі засоби художньої виразності у власному мовленні [6 МОВ 4.2.4-1].	Редагування тексту: перевірка логіки, точності доказів, відсутності маніпуляцій і мовних повторів.	
--	---	--

Модуль 3. Голос громадянина та культура. Розглядаємо громаду як живу екосистему, де кожен голос впливає на спільне середовище та культурний ландшафт

Обґрунтовує своє ставлення до змісту і форми почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 1.5.1]; обґрунтовує достовірність, повноту інформації, у разі потреби звертаючись до відповідних джерел, доречно цитуючи окремі фрагменти почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту тощо) [6 МОВ 1.5.1-1]; конструктивно спілкується, використовуючи типові мовленнєві конструкції [6 МОВ 1.6.1]; доброзичливо висловлює своє ставлення до думок інших осіб, зважаючи на неповноту або суперечливість почутої інформації [6 МОВ 1.6.1-1]; використовує вербальні та невербальні засоби для ефективної комунікації із співрозмовниками [6 МОВ 1.7.1-1]; характеризує порушені в тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) проблеми [6 МОВ 2.2.1-1]; усвідомлено користується основними складниками (заголовком, змістом, анотацією тощо) джерела інформації (друкованого чи цифрового), а також складниками структури тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 2.1.2]; формулює тему та основну думку тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 2.2.3-1]; відповідно до мети застосовує основні види читання текстів (цілісних, перерваних, змішаних) (зокрема художніх текстів, медіатекстів) [6 МОВ 2.1.1]; читає тексти різних функціональних стилів і мовленнєвих жанрів у різний спосіб (оглядово, вибірково тощо) відповідно до мети читання [6 МОВ 2.1.1-1]; визначає спільні та різні елементи змісту і форми подібних за певними структурними ознаками текстів [6 МОВ 2.2.4-1];	Тема 1. Налаштування «соціального слуху»: роль коментаря у формуванні голосу громадянина Емоційне налаштування, актуалізація читацького досвіду, прогнозування змісту. Співвіднесення теми з особистими цінностями та досвідом класу, школи або громади. Пошук «маркерів громади»: спільні цінності, права людини, взаємодопомога, культурна спадщина, відповідальність. Ефективний голос громадянина: відмова від маніпуляцій, уникнення мови ворожнечі та категоричності, фокус на конструктивному діалозі. Поняття коментаря в структурі есе. Коментар як осмислений «місток» між доказом і тезою. Функції коментаря в есе: пояснення, аналіз, оцінювання, поєднання доказу з позицією автора / авторки. Критерії вдалого коментаря: логічність, лаконічність, точність, відсутність переказу. Архітектура аргументативної думки: теза — аргумент — доказ — коментар — висновок. Мовні конструкції для коментаря (голос громадянина): «це показує, що...», «цей приклад важливий, тому що...», «отже, можна зробити	Вільне письмо; аналіз паратексту: заголовки, підзаголовки, анотація, обкладинка; хмара тегів; вправа «Анатомія заголовка»; аукціон слів; вправа «Три по три»; словниковий детектив; шкала погоджуюся / не погоджуюся; вправа «Знаю — Хочу дізнатися — Дізнався»; метод «Передбачення за ситуацією»; аналіз символіки, кольорів та образів обкладинки: як візуальний ряд відображає сучасний культурний ландшафт або традиції?; прогностичне читання; бліц-дослідження; візуальні стратегії мислення (дискусія за зображенням); вправа «Бачу. Думаю. Дивуюся»; вправа «Капсула часу» (сенсорне занурення); банк мовних кліше.
--	---	---

використовує заголовок, зміст та анотацію для оптимізації роботи з текстом [6 МОВ 2.1.2-2]; обґрунтовує значення інформації, здобутої в прочитаному тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті), для розв'язання визначених завдань, використовуючи різні жанри, форми і способи представлення повідомлень [6 МОВ 2.4.1-1]; створює письмові тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) визначених типів, стилів і жанрів, зважаючи на мету, адресата, власний життєвий досвід [6 МОВ 3.1.2-1]; виокремлює та розрізняє мовні одиниці різних рівнів (звуки, частини слова, слова, форми слова, словосполучення, речення, тексти) [6 МОВ 4.1.1-1]; наслідує окремі стильові риси текстів (зокрема художніх текстів, медіатекстів) у процесі створення власного тексту чи медіатексту для взаємодії з іншими особами [6 МОВ 4.2.3-1]; збагачує власне мовлення, використовуючи різні джерела [6 МОВ 4.2.4]; вирізняє спільні ті різні риси між власним мовленням і мовленням інших осіб, урізноманітнює власне мовлення завдяки читанню літературних творів, роботі із словниками та довідковими джерелами [6 МОВ 4.2.4-1].		
доброзичливо висловлює своє ставлення до думок інших осіб, зважаючи на неповноту або суперечливість почутої інформації [6 МОВ 1.6.1-1]; характеризує порушені в тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) проблеми [6 МОВ 2.2.1-1]; формулює тему та основну думку тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 2.2.3-1]; співвідносить зміст сприйнятого тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) з історичним і культурним контекстом [6 МОВ 2.1.3-1]; аналізує емоційний стан літературних персонажів, їх вчинки для моделювання власної поведінки та формування базових морально-етичних норм, виявляючи толерантність [6 МОВ 2.3.1]; проводить паралелі між образами і ситуаціями, зображеними в тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті), і власним життєвим досвідом [6 МОВ 2.3.1-2]; знаходить у тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) відому і нову інформацію [6 МОВ 2.2.2-1]; проєкціює власний або відомий життєвий досвід на порушені в тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) проблеми [6 МОВ 2.2.1-2];	Тема 2. Від доказу до позиції: розкодування власного голосу Перехід від простого переказу до аналітичного пояснення. Усвідомлення того, що текст має не лише повідомляти факт, а й допомагати зрозуміти його значення. Навчання коментуванню: створення «містка» між прочитаним, побаченим або пережитим і власною позицією. Перехід від ролі «я — читач / читачка» до ролі «я — громадянин / громадянка». Розуміння того, як особисті проблеми пов'язані з життям класу, школи, громади чи країни. Формулювання коментаря до одного й того самого прикладу з різних позицій: байдужий спостерігач; уважний учасник; відповідальний громадянин. Поняття контраргументу: як помічати інші погляди й відповідати на них без агресії.	Маркування тексту: виокремлення відомої, нової, незрозумілої та суперечливої інформації, пов'язаної із життям соціуму; читання із зупинками: прогнозування розвитку сюжету або аргументації автора з огляду на суспільні наслідки; інтерактивне читання: формулювання запитань до тексту; діалог із текстом від імені громади; аналіз смислових маркерів: ключові слова, теза, підтекст; критичне оцінювання інформації: розмежування фактів, суджень та маніпуляцій; аналіз тексту з позиції різних соціальних ролей або цільових аудиторій; вправа «INSERT»; вправа «Емоджі-маркування»; парне взаємоопитування; колективне маркування в Google Docs; вправа «Ластка для автора» (пошук контраргументів); вправа «Віднови міст» (передбачення зв'язків); рольове моделювання (запитання не від себе, а від іншої людини); вправа «Хештеги»; вправа «Телеграм-звіт» (або ліміт символів); вправа «Сортування»; метод «Критичне сито»; вправа «Танець текстів»; створення інфографіки / ментальних мап; вправа «Окуляри сприйняття»; вправа «Коментарі під дописом»; Стратегія РАФТ (Роль — Аудиторія — Формат — Тема)

обґрунтовує значення інформації, здобутої в прочитаному тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті), для розв'язання визначених завдань, використовуючи різні жанри, форми і способи представлення повідомлень [6 МОВ 2.4.1-1]; виокремлює та розрізняє мовні одиниці різних рівнів (звуки, частини слова, слова, форми слова, словосполучення, речення, тексти) [6 МОВ 4.1.1-1]		
вказує на конструктивні думки, критично і толерантно ставлячись до різних поглядів [6 МОВ 1.4.2-2]; формулює запитання, щоб уточнити розуміння почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 1.4.6-2]; доброзичливо висловлює своє ставлення до думок інших осіб, зважаючи на неповноту або суперечливість почутої інформації [6 МОВ 1.6.1-1]; наводить кілька аргументів і прикладів на підтвердження власної позиції, використовуючи типові мовленнєві конструкції, доречні цитати з тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) для увиразнення власних поглядів, ідей, переконань [6 МОВ 1.6.2-1]; характеризує порушені в тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) проблеми [6 МОВ 2.2.1-1]; визначає головну і другорядну інформацію у прочитаному тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) [6 МОВ 2.2.2-2]; піддає сумніву інформацію з тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) на підставі розрізнення фактів і суджень про факти [6 МОВ 2.2.2-3]; аргументує власну оцінку прочитаного тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту), наводячи доречні цитати [6 МОВ 2.4.2-3]; фіксує потрібні елементи тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту), оптимізуючи написане за допомогою окремих графічних позначок [6 МОВ 2.6.1-2]; представляє текстову інформацію з одного джерела (зокрема художнього тексту, медіатексту), використовуючи різні способи і засоби візуалізації змісту [6 МОВ 2.6.1-3]; формулює висновки відповідно до поставленого завдання на основі аналізу опрацьованого тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 2.2.7-1];	Тема 3. Коментар в есе як простір громадянської рефлексії: від власної позиції до впливу на суспільство Поєднання особистого світогляду, соціальної емпатії та доказовості для обґрунтування власної позиції. Від тексту до дискусії: визначення спільних викликів громади та формування доказової бази для висловлення своєї думки. Соціальна проекція думки: як проблема однієї людини може стосуватися класу, школи, громади або суспільства. Збір доказової бази: добір цитат, фактів, прикладів і спостережень для підтримки власної думки. Від спостерігача до громадянина: різниця між переказом тексту та активною громадянською позицією. Робота з контраргументами. Передбачення альтернативних поглядів і коректне спростування позиції опонента. Стратегії та формати керованої дискусії. Публічний захист власної позиції. Мовні конструкції для ведення дискусії, коректної незгоди та переконання: «я розумію цю позицію, однак...», «можна подивитися на проблему інакше...», «цей аргумент переконливий, проте...», «варто врахувати також...».	Вправа «Рентген тексту» (кольоровий аудит); вправа «Аукціон проблемних запитань»; метод «5 чому?»; вправа «Т-таблиця» (за і проти); вправа «Пастка для контраргументу»; вправа «Банк доказів» (ранжування); вправа «Полювання на деталі» (робота за чеклістом, наприклад, знайти в тексті одну цифру...); матриця аргументації «П-О-П-С» (П (Позиція), О (Обґрунтування), П (Приклад) С (Судження / Висновок); вправа «Анкета хейтера»; словниковий конструктор «Мости переходу»; вправа «4 кути»; вправа «А що, якщо?»; вправа «Дискусійне кафе»; вправа «Барометр»; вправа «Шість капелюхів».

створює письмові тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) визначених типів, стилів і жанрів, зважаючи на мету, адресата, власний життєвий досвід [6 МОВ 3.1.2-1]; складає та оформлює власне висловлення згідно з установленими словотвірними, лексичними, орфографічними, граматичними, пунктуаційними і стилістичними нормами [6 МОВ 3.1.4-1]; доповнює та/або змінює окремі частини тексту відповідно до теми і мети висловлення [6 МОВ 3.3.2-3]; виокремлює та розрізняє мовні одиниці різних рівнів (звуки, частини слова, слова, форми слова, словосполучення, речення, тексти) [6 МОВ 4.1.1-1].		
Модуль 4. Екологія стосунків. Люди поруч. Побудова здорових комунікацій, емпатія, вирішення конфліктів та підтримка соціальних зв'язків		
Учень/учениця слухає висловлювання (зокрема художні тексти, медіатексти) у різних формах (монолог, діалог, полілог), сприймаючи подану в достатньо вільному темпі інформацію відповідного обсягу на відому і частково нову тематику [6 МОВ 1.1.1]; розуміє та відтворює зміст почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту), толерантно реагує, використовуючи формули мовного етикету, етично висловлює власне ставлення до почутого [6 МОВ 1.1.2-2]; передає прихований зміст повідомлення, виражений за допомогою типових невербальних засобів [6 МОВ 1.1.3]; у разі потреби грамотно перепитує співрозмовника для уточнення деталей [6 МОВ 1.1.2-3]; визначає основну і другорядну інформацію, мікротеми, важливі деталі в почутому повідомленні (зокрема художньому тексті, медіатексті) [6 МОВ 1.4.1-2]; вказує на конструктивні думки, критично і толерантно ставлячись до різних поглядів [6 МОВ 1.4.2-2]; аргументовано зіставляє почуте із життєвим досвідом [6 МОВ 1.4.5-1]; визначає окремі деталі, що сприяють або заважають комунікації [6 МОВ 1.5.2]; збагачує міжособистісну комунікацію позитивними емоціями [6 МОВ 1.8.3]; визначає основні порушені в тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) проблеми, пов'язуючи їх із життєвим досвідом [6 МОВ 2.2.1]; виокремлює в тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) мікротеми [6 МОВ 2.2.3-2]; робить висновки на основі аналізу тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 2.2.7];	Тема 1. Я і ти: як народжується розмова Комунікація як взаємодія. Розмова як процес, у якому важливо не лише висловити власну думку, а й почути іншу позицію, поставити запитання, уточнити зміст, погодитися або заперечити коректно. Відмінність між монологом, діалогом і дискусією. Повага до адресата як умова змістовної комунікації. Висновок як завершальний етап аргументативного есе. Роль висновку у створенні цілісності тексту та підтриманні діалогу з читачем. Як повернутися до тези без повторів і мовного тиску. Основна думка, підсумок і авторська позиція. Висновок як місток між «я» і «ти»: завершення тексту так, щоб залишити читачеві простір для власних роздумів.	Рольові діалоги, вправа «Відлуння» (робота в парах: один учень висловлює свою думку з теми, інший — починає з перефразовування, конструкція «Якщо я правильно зрозумів / зрозуміла тебе, ти...»); вправа «Слухаю — розумію — відповідаю»; трансформація фраз (від «грубо» до «коректно»); вправа «Різні записи довкола теми»; елементи вправи «Стіл Етвуд»; вправа «Три по три»; написання мінідіалогу; вправа «Читання з підкреслюванням»; аналіз ситуацій «що пішло не так»; вправа «Картографування тексту»; редагування діалогу.

пояснює значення здобутої з прочитаного тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) інформації в контексті власного досвіду для розв'язання визначених завдань [6 МОВ 2.4.1]; встановлює актуальність і несуперечливість інформації в тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) на основі власного досвіду [6 МОВ 2.4.2]; виявляє і виправляє помилки, допущені в тексті, з урахуванням засвоєних мовних норм [6 МОВ 3.3.1]; складає та оформлює власне висловлення згідно з усталеними словотвірними, лексичними, орфографічними, граматичними, пунктуаційними і стилістичними нормами [6 МОВ 3.1.4-1]		
Учень/учениця слухає висловлювання (зокрема художні тексти, медіатексти) у різних формах (монолог, діалог, полілог), сприймаючи подану в достатньо вільному темпі інформацію відповідного обсягу на відому і частково нову тематику [6 МОВ 1.1.1]; усно відтворює зміст почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту), акцентуючи увагу на окремих деталях [6 МОВ 1.2.1]; фіксує основний зміст почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту) відповідно до поставленого завдання [6 МОВ 1.2.2]; добирає відповідно до поставленого завдання або самостійно визначених цілей інформацію з одного чи кількох джерел (зокрема художніх текстів, медіатекстів) [6 МОВ 1.3.1]; формулює тему та ідею почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 1.4.1-1]; систематизує та узагальнює різні думки, виявляючи в них спільне і різне [6 МОВ 1.4.2]; пояснює взаємозв'язок між змістом і формою почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 1.4.3]; пов'язує, зіставляє почуте із життєвим досвідом [6 МОВ 1.4.5]; розрізняє факти, судження та аргументи в почутому [6 МОВ 1.4.6]; характеризує почуте повідомлення (зокрема художній текст, медіатекст) з погляду основних правил спілкування, дотримується їх [6 МОВ 1.5.1-2]; визначає вплив окремих деталей, зокрема художніх, почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту) на слухача (адресата) [6 МОВ 1.5.3];	Тема 2. Слова, що підтримують Емоції в комунікації. Усвідомлення того, що слова можуть підтримувати, заспокоювати, уточнювати, пом'якшувати напругу або, навпаки, посилювати конфлікт. Слова підтримки та їх роль. Підтримка як спосіб показати увагу, повагу, співчуття, прийняття, вдячність або готовність допомогти. Відмінність між щирою підтримкою й формальними фразами. Добір слів відповідно до ситуації. Маркери емоцій у тексті: звертання, вигуки, питальні й окличні речення, повтори, інтонаційні конструкції. Розпізнавання емоційного стану співрозмовника / співрозмовниці за мовними сигналами: мені складно, я хвилююся, я не впевнений / не впевнена, я злюся, мені прикро, я вдячний / вдячна, я радію, мені важливо. «Я-повідомлення» як спосіб уникнення конфлікту. Структура: «я відчуваю...», «коли...», «тому що...», «мені було б важливо» / «я прошу». Використання «я-повідомлень» у ситуаціях непорозуміння, незгоди, образи, потреби в допомозі або встановлення меж. Типові помилки у висновках: категоричність, повчальний тон, нові аргументи наприкінці тексту, емоційний тиск на читача. Прийоми завершення: узагальнення, риторичне запитання, заклик до роздумів, особистий висновок, запрошення до діалогу.	Вправа «Think — Pair — Share» (Подумай — Обговори — Поділися); вправа «Тепло чи холодно» (фрази, які підтримують або ранять); вправа «Назви емоцію»; добір слів підтримки; створення словника підтримки; вправа «Полювання на маркери» (аналіз текстів та знаходження слів / фраз, що виражають підтримку, подяку, байдужість, тиск); переписування конфліктних реплік у «я-повідомлення»; робота з емпатійними ситуаціями (розбір життєвих кейсів); гра «Термометр тону» (аналіз того, як зміна одного слова змінює інтонацію тексту — від підтримки до сарказму; написання мініесе «Коли мене підтримали...» / «Сила слова, що лікує»; редагування тексту; презентація есе; написання тексту з іншої точки зору; створення скриньки-підтримки (з використанням фраз, які підтримують); створення мініпроєкту «Стіна добрих слів» (постер, онлайн-дошка, буклет, інстаграм-сторінка з підтримувальними фразами та правилами екологічного спілкування).

пояснює емоційний стан (свій та інших осіб) з увагою до його відтінків [6 МОВ 1.8.1]; наводить приклади з текстів (зокрема художніх текстів, медіатекстів) щодо вміння (невміння) керувати емоціями, пояснюючи емоційний стан літературних персонажів (зважаючи на ситуацію, епоху, національні традиції та звичаї тощо) для розвитку власного емоційного інтелекту [6 МОВ 1.8.3-2]; сприймає тексти (зокрема художні тексти, медіатексти), зважаючи на контекст створення та читацьке сприйняття [6 МОВ 2.1.3]; порівнює окремі елементи (теми, ідеї, проблеми, образи, сюжети тощо) тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 2.2.4]; проводить паралелі між образами і ситуаціями, зображеними в тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті), і власним життєвим досвідом [6 МОВ 2.3.1-2]; пояснює значення здобутої з прочитаного тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) інформації в контексті власного досвіду для розв'язання визначених завдань [6 МОВ 2.4.1]; обирає з допомогою інших осіб або самостійно тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) українських і зарубіжних авторів різних стилів і жанрів залежно від мети читання і наводить окремі аргументи щодо свого вибору [6 МОВ 2.5.1]; записує (від руки або з використанням спеціальних, зокрема цифрових, пристроїв) власні міркування або інформацію з різних джерел [6 МОВ 3.1.1];		
Учень/учениця реагує на почуте, уточнюючи важливі для розуміння деталі [6 МОВ 1.1.2]; добирає відповідно до поставленого завдання або самостійно визначених цілей інформацію з одного чи кількох джерел (зокрема художніх текстів, медіатекстів) [6 МОВ 1.3.1]; пояснює взаємозв'язок між змістом і формою почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 1.4.3]; пов'язує, зіставляє почуте із життєвим досвідом [6 МОВ 1.4.5]; обґрунтовує своє ставлення до змісту і форми почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 1.5.1]; конструктивно спілкується, використовуючи типові мовленнєві конструкції [6 МОВ 1.6.1]; обстоює власну позицію щодо окремих питань, зокрема тих, що порушені в почутому повідомленні (зокрема художньому тексті, медіатексті) [6 МОВ 1.6.2];	Тема 3. Перебіг конфлікту в тексті та мовні способи виходу з гострих ситуацій Слова-бар'єри й слова-мости. Конфлікт у тексті. Мовні ознаки напруження: короткі репліки, повтори, окличні речення, різкі оцінки, перебивання, узагальнення, категоричність. Мовні способи пом'якшення напруги: уточнювальні запитання, «я-повідомлення», визнання емоцій, переформулювання, пошук спільної мети. Типи реакцій на конфлікт: уникнення, агресія, компроміс, співпраця. Культура дискусії: уміння висловлювати й відстоювати власну позицію без агресії. Правила конструктивної дискусії: аргументоване висловлення думки, активне слухання, повага до співрозмовника. Структура есе про конфлікт: ситуація — аналіз реакцій — пошук рішень — висновок.	Вправа «Чотири кути» (учитель читає ситуацію, а учні переходять у той «кут», який відповідає їхній реакції); вільнувате письмо; вправа «Іскра чи міст»; вправа «Температура конфлікту» (розташування реплік за градацією: від нейтральних до агресивних); перефразування думок опонента; вправа «Стоп-слова»; робота з кейсами (учні та учениці отримують конфліктну ситуацію і мають побудувати діалог лише зі «слів-мостів»); вправа «Знайди точку загострення» (робота з текстами); написання повідомлення в незвичному форматі від імені одного героя до іншого (стратегія РАФТ) (коментар під дописом); вправа «Коментар без хейту» (редагування коментарів під дописами); написання есе, вправа «Підсумовування»; картографування тексту та презентація есе.

пояснює емоційний стан (свій та інших осіб) з увагою до його відтінків [6 МОВ 1.8.1]; регулює власні емоції в комунікації [6 МОВ 1.8.2]; визначає основні порушені в тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) проблеми, пов'язуючи їх із життєвим досвідом [6 МОВ 2.2.1]; висловлює власні почуття, враження та ставлення щодо зображених у тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) людей, подій, ситуацій [6 МОВ 2.3.2]; пояснює значення здобутої з прочитаного тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) інформації в контексті власного досвіду для розв'язання визначених завдань [6 МОВ 2.4.1]; творчо опрацьовує прочитаний текст (зокрема художній текст, медіатекст), у разі потреби змінюючи персонажів, додаючи окремі епізоди, переказуючи прочитане з позиції одного з персонажів тощо [6 МОВ 2.7.1-1]; записує (від руки або з використанням спеціальних, зокрема цифрових, пристроїв) власні міркування або інформацію з різних джерел [6 МОВ 3.1.1]; створює та самостійно презентує в простий спосіб тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) на визначену тематику [6 МОВ 3.1.2]; добирає доречні засоби мовної виразності для оформлення власного висловлення [6 МОВ 3.1.4-2]; створює невеликі типові повідомлення/ медіатексти на захищених цифрових сервісах і в соціальних мережах щодо проблем, пов'язаних з особистим досвідом та освітньою діяльністю [6 МОВ 3.2.1]; толерантно обстоює власну позицію, звертає увагу на спільні і різні думки учасників дискусії [6 МОВ 3.2.2-3]; дотримується норм етикету під час онлайн-спілкування [6 МОВ 3.2.2-4]; аналізує та вдосконалює зміст написаного, доповнює окремі його частини відповідно до теми та мети висловлювання [6 МОВ 3.3.2]; обирає доцільні способи вдосконалення власного мовлення [6 МОВ 3.3.3]; збагачує власне мовлення, використовуючи різні джерела [6 МОВ 4.2.4]		
структурування інформації [6 МОВ 1.2.3-1]; передає з використання окремих способів і засобів візуалізації враження від почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 МОВ 1.2.3-2]; добирає відповідно до поставленого завдання або самостійно визначених цілей інформацію з одного чи кількох джерел (зокрема художніх текстів, медіатекстів) [6 МОВ 1.3.1];	Тема 4. Ми разом: як будуються стосунки Інтеграція знань модуля в підсумковий текст. Мистецтво ревізії. Робота з «теплим» зворотним зв'язком: як коректно коментувати тексти інших і приймати поради щодо власного письма.	Вправа «Читання і підкреслювання»; вправа «Теплий відгук»; вправа «Два мінуси — одна порада»; написання коментарів; вправа «Мое письмове портфоліо» (учні обирають один найкращий текст із кожного модуля і додають короткий коментар); вправа «Авторський коментар»; написання рефлексивного есе «Лист собі в 7-й клас»; вправа «Який / яка я автор / авторка»; короткі виступи у форматі TED-mini; дебріфінг;

визначає тему, окремі мікротеми, основну ідею, важливі деталі почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 MOV 1.3.1]; визначає тему, окремі мікротеми, основну ідею, важливі деталі почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 MOV 1.4.1]; систематизує та узагальнює різні думки, виявляючи в них спільне і різне [6 MOV 1.4.2]; пов'язує, зіставляє почуте із життєвим досвідом [6 MOV 1.4.5]; обґрунтовує своє ставлення до змісту і форми почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 MOV 1.5.1]; визначає окремі деталі, що сприяють або заважають комунікації [6 MOV 1.5.2]; визначає вплив окремих деталей, зокрема художніх, почутого повідомлення (зокрема художнього тексту, медіатексту) на слухача (адресата) [6 MOV 1.5.3]; пояснює емоційний стан (свій та інших осіб) з увагою до його відтінків [6 MOV 1.8.1]; збагачує міжособистісну комунікацію позитивними емоціями [6 MOV 1.8.3]; сприймає тексти (зокрема художні тексти, медіатексти), зважаючи на контекст створення та читацьке сприйняття [6 MOV 2.1.3]; порівнює окремі елементи (теми, ідеї, проблеми, образи, сюжети тощо) тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 MOV 2.2.4]; робить висновки на основі аналізу тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 MOV 2.2.7]; висловлює власні почуття, враження та ставлення щодо зображених у тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) людей, подій, ситуацій [6 MOV 2.3.2]; пояснює значення здобутої з прочитаного тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) інформації в контексті власного досвіду для розв'язання визначених завдань [6 MOV 2.4.1]; обирає з допомогою інших осіб або самостійно тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) українських і зарубіжних авторів різних стилів і жанрів залежно від мети читання і наводить окремі аргументи щодо свого вибору [6 MOV 2.5.1]; створює та самостійно презентує в простий спосіб тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) на визначену тематику [6 MOV 3.1.2]; аналізує та вдосконалює зміст написаного, доповнює окремі його частини відповідно до теми та мети висловлювання [6 MOV 3.3.2]; демонструє здатність до конструктивної взаємодії у процесі редагування [6 MOV 3.3.3-2]; вирізняє окремі мовні явища у своєму та чужому мовленні, пояснює їх суть [6 MOV 4.1.2-1]	Кураторство власних текстів: відбір найкращих робіт з кожного модуля, коментарі про те, як змінювалися стиль, аргументація й мислення. Рефлексивне есе про особистий поступ через письмо. Виступ у форматі TED-mini: Чому мій голос має значення? Спільний підсумковий продукт: цифрова антологія есе класу, паперовий альманах або вебсторінка з учнівськими текстами.	створення спільного продукту «Цифрова антологія есе класу» (розподіл ролей: редактори, упорядники, ілюстратори, дизайнери).
--	---	--

Методичні підходи до реалізації програми

Предмет «Пишемо есе. 5–6 клас» ґрунтується на поєднанні елементів лінгвістики, риторики, літературознавства, психології, психології творчості та нейропедагогіки. Це дає змогу розглядати процес письма з різних ракурсів і забезпечувати глибоке, цілісне розуміння навчального предмета учнями та ученицями віком 10–12 років.

Реалізація програми навчального предмета «Пишемо есе. 5–6 клас» спирається на компетентнісний, діяльнісний, особистісно орієнтований і нейропедагогічно обґрунтований підходи.

Компетентнісний підхід передбачає формування в учнів та учениць ключових і предметних компетентностей, необхідних для створення якісних письмових висловлень різних видів і жанрів. Особливу увагу приділено розвитку критичного мислення, креативності, умінню вчитися й здатності до самовираження державною мовою як інструментом мислення та спілкування.

Діяльнісний підхід акцентує увагу на активній пізнавальній і творчій діяльності учнів та учениць. Процесуальне письмо заперечує наслідування зразків і списування «правильних» текстів. Натомість формування вмінь відбувається через виконання практичних завдань, розв'язання творчих проблем, участь у дискусіях, аналіз і написання власних текстів. Важливе значення надається рецензуванню, взаємному коментуванню та редагуванню письмових робіт. Такий підхід сприяє не лише засвоєнню теоретичних знань, а й розвитку практичних умінь письма як процесу.

Особистісно орієнтований підхід ураховує індивідуальні особливості та потреби кожного учня чи учениці, зокрема різний рівень базових письмових навичок, можливі освітні втрати, досвід переміщення або перерв у навчанні. Програма дає змогу вчителю коригувати освітній процес, обираючи форми й методи навчання, темп засвоєння матеріалу та характер зворотного зв'язку залежно від рівня підготовки здобувачів освіти. Пріоритетним принципом є заохочення до самостійного пошуку ідей, висловлення власної думки та розкриття творчого потенціалу кожної дитини. Перший модуль навмисно спроектовано як адаптаційний: він не передбачає формального бального оцінювання, натомість створює безпечне середовище для письма, у якому «неправильних текстів» не існує.

Під час виконання завдань на особистісні теми учні й учениці мають право обирати рівень відкритості. Вони можуть писати про себе, про вигаданого персонажа, предмет, місце, спогад, образ, колір, звук або ситуацію, яка не пов'язана безпосередньо з їхнім приватним досвідом. Важливо передбачати право змінити тему, обрати інший формат виконання завдання, не відповідати на запитання, яке є надто особистим, або залишити частину записів у Нотатнику автора / авторки приватною.

Окремо слід закріпити право учня або учениці не читати власний текст уголос і не представляти його класу без згоди. Публічне читання, обговорення або розміщення тексту в портфоліо має відбуватися лише за добровільним рішенням автора чи авторки. Якщо дитина не готова ділитися текстом, вона може прочитати одне речення, переказати задум, показати малюнок, обрати інший фрагмент або взагалі залишити роботу тільки для себе. Це особливо важливо для збереження довіри до письма як безпечного простору.

У класі мають діяти чіткі етичні правила взаємодії з текстами: заборона висміювання, знецінення, примусу до відвертості, переповідання чужих особистих історій без дозволу. Коментарі до текстів мають бути доброзичливими, конкретними й спрямованими на підтримку авторського розвитку, а не на оцінювання особистого досвіду дитини. Доцільно використовувати формули на кшталт: «Мені запам'яталася ця деталь», «Я почув / почула в тексті...», «Мені захотілося більше дізнатися про...», «Цей фрагмент можна розгорнути». Такий підхід допомагає зберегти гідність автора / авторки й формує культуру безпечного письмового висловлення.

Травмочутливий підхід враховує, що частина учнів і учениць може мати досвід хронічного стресу, втрати, переміщення, небезпеки, розлуки з близькими, освітніх переривань або інших складних життєвих обставин. Такий підхід не означає, що вчитель або вчителька мають виконувати роль психолога чи працювати з травматичним досвідом напряду. Завдання — створити безпечні умови навчання, у яких дитина не зазнає додаткового тиску, не примушується до саморозкриття й може поступово відновлювати довіру до себе, інших і навчального процесу.

У курсі «Пишемо есе» травмочутливий підхід особливо важливий, оскільки письмо часто пов'язане з особистими темами: досвідом, пам'яттю, домом, родиною, мовою, ідентичністю, емоціями та власною позицією. Тому особистісне письмо має бути можливістю, а не вимогою. Учень або учениця можуть писати не про себе, а про вигаданого героя, предмет, місце, образ, колір, звук чи спостереження; мають право змінити тему, не відповідати на надто особисте запитання, залишити запис приватним або не читати текст уголос.

Травмочутливий підхід передбачає передбачувану й м'яку структуру уроку: зрозумілі правила, короткі інструкції, ритуали початку й завершення роботи, право на чернетку, помилку й паузу. У роботі з особистісними темами важливо дотримуватися принципу безпечної дистанції: не ставити прямих запитань про травматичний досвід, не примушувати до публічного читання, не допускати висміювання, знецінення або коментарів, які оцінюють особистий досвід дитини. Зворотний зв'язок має бути доброзичливим, конкретним і спрямованим на підтримку авторського розвитку, а головний принцип такого підходу — не змушувати дитину відкриватися, а створювати умови, у яких вона може безпечно писати, думати й говорити власним голосом.

Нейропедагогічно обґрунтований підхід спирається на наукові дані про розвиток мозку дітей 10–12 років. У цьому віці префронтальна кора (відповідальна за планування, формулювання тези й оцінювання) ще дозріває, натовість гіпокамп (пам'ять, асоціації), мозочок (рух, координація) та лімбічна система (емоції, мотивація) активно формуються. Це означає, що тілесна активація перед письмом, двоканальне кодування (малюнок і слово, рух і текст), соціальне підкріплення (читання вголос, взаємний зворотний зв'язок) і метакогнітивна рефлексія (Щоденник автора/ки) є нейробіологічно обґрунтованими умовами ефективного навчання письма.

Ключові стратегії письма та методичні прийоми

У програмі реалізовано процесуальний підхід до письма — повний цикл практик, який охоплює три великі етапи: передписання, написання і переписування. Кожен етап має власну мету і передбачає використання специфічних інструментів.

Стратегії передписання

- Мета цього етапу — звільнити учня/ицю від порожньої сторінки і запустити асоціативне мислення. Рекомендовані стратегії:
- Вільне письмо — безперервне письмо протягом 5–10 хвилин без зупинок, виправлень і самоцензури. Будь-яке слово краще, ніж мовчання.
- Мапа серця — учень/иця малює серце і записує всередині теми, людей, місця, які йому / їй важливі. Слугує джерелом тем для письма пам'яті та особистісного есе.
- Асоціативна карта — виходить від одного слова і розгалужується у всі напрямки. Допомогає знайти несподіваний кут зору на відому тему.
- Сенсорна активація — короткий тілесний або сенсорний тригер перед письмом: предмет, запах, звук, фотографія. Особливо ефективна для сенсорного есе і письма пам'яті.
- Щоденник автора/ки — щоденний нотатник, де учень/иця фіксує спостереження, деталі, діалоги, ідеї. Є основним «сировинним матеріалом» для курсу.

Стратегії написання

Під час написання чернетки головна умова — писати, не редагуючи текст. Учителі і вчителька моделюють цей процес уголос, демонструючи власні сумніви та способи ухвалення рішень. Застосовуються такі прийоми:

- Покажи, не називаючи — конкретна деталь, дія або відчуття замість абстрактного твердження. Центральний прийом сенсорного блоку та письма пам'яті.
- «Море і гора» — метафора для письма пам'яті: «море» — відтворення сцени з повним сенсорним зануренням, «гора» — рефлексія, відповідь на питання «що це означало». Допомогає учнівсту розрізнити наратив та есеїстичне мислення.

- Лід — зачіпка: перше речення або абзац, покликаний утримати читача/ку. Типи ліду: запитання, парадокс, образ, несподіваний факт. Учні/иці вчаться обирати тип ліду залежно від жанру й мети.
- Теза і контраргумент — для аргументативного есе: учень/иця формулює чітке твердження й передбачає заперечення, щоб зробити аргумент переконливішим.
- РАФТ (Роль — Аудиторія — Формат — Тема) — стратегія для задання рамки письмової роботи з урахуванням адресата й мети висловлення.

Стратегії переписування і зворотний зв'язок

- Редагування — не «виправлення помилок», а переосмислення тексту. Програма розрізняє ревізію (змістовий рівень) і редагування (мовний рівень), навчаючи учнів / учениць розподіляти увагу: спочатку — чи сказано те, що хотілося, потім — як це сказано. Основні практики:
- Зворотний зв'язок за рубриками — зворотний зв'язок від однокласника/-ниці за конкретними критеріями (деталь, голос, структура, аргумент). Учні/иці вчаться надавати та приймати коментарі у форматі «запитання — побажання».
- Авторська конференція — коротка (5–10 хв) розмова вчителя або вчительки з учнем чи ученицею про текст. Учитель/ка ставить запитання, не виправляє: «Що ти хотів сказати тут?», «Що найважливіше в цьому тексті?»
- Самооцінювання за рубрикою — учень/иця оцінює власний текст перед тим, як здати його. Це формує метакогнітивні навички та знижує рівень тривожності.
- Крісло автора/ки — публічне читання фінального тексту вголос. Аудиторія слухає, а потім ділиться враженнями: «Я почув / почувала...», «Мене зачепило...»

Академічна доброчесність і використання штучного інтелекту

Академічна доброчесність є наскрізним принципом курсу й реалізується через цілеспрямоване формування розуміння авторства як цінності, а не лише як правила.

Учні та учениці опановують навички розрізнення власного й запозиченого тексту, коректного цитування та посилання на джерела, перефразування без втрати смислу. Щоденна письмова практика — вільне письмо, нотатник автора, чернетки з примітками — формує усвідомлення того, що власний голос виникає лише через власну працю.

Використання штучного інтелекту у письмі є предметом відкритої розмови в класі, а не табу. Програма рекомендує обговорити з учнями питання: де ШІ може допомогти (пошук інформації, перевірка граматики), а де він підміняє авторство та позбавляє учня або ученицю можливості навчатися. Основна позиція курсу: текст, написаний ШІ, не є «твоїм есе» — навіть якщо ти його відредагував/ла. Учитель або вчителька формулює цю позицію на початку курсу та повертається до неї щоразу, коли виникає відповідна ситуація.

Оцінювання

Оцінювання в межах навчального предмета «Пишемо есе» базується на компетентнісному підході та поєднує формувальне (поточне) і підсумкове оцінювання. Пріоритет надається формувальному оцінюванню як основному інструменту розвитку мислення в учнів та учениць.

Формувальне оцінювання

Його мета — надати учнівству зворотний зв'язок для вибудовування та корекції індивідуальної освітньої траєкторії. Рекомендовано застосовувати всі п'ять стратегій формувального оцінювання, докладно викладених у методичному посібнику «Мовно-літературна освітня галузь: як оцінювати в НУШ».

У межах курсу формувальне оцінювання реалізується через:

- усні та письмові коментарі до чернеток — у формі запитань, а не виправлень;
- взаємооцінювання за рубрикою з конкретними критеріями;
- самооцінювання: учень / учениця оцінює власний текст перед здаванням;
- спостереження за процесом письма: як учень / учениця обирає тему, чи використовує нотатник, чи повертається до тексту після отримання зворотного зв'язку;
- квиток виходу після уроку: одне речення про те, що вдалося, і одне — про те, що залишилося незрозумілим.

Підсумкове оцінювання

Здійснюється за результатами портфоліо учня або учениці. У першому семестрі 5 класу оцінювання портфоліо не проводиться. Портфоліо є основним інструментом підсумкового оцінювання і містить:

- фінальні тексти з кожного модуля (у різних жанрах);
- принаймні одну чернетку з помітними слідами ревізії;
- рефлексивний коментар учня або учениці до кожного тексту («Що я намагався / намагалася зробити? Що вийшло? Що хотів / хотіла б змінити?»);
- підсумкову рефлексивну роботу наприкінці навчального року.

Оцінювання портфоліо здійснюється за рубриками, які відповідають критеріям, що затверджені Міністерством освіти і науки України.

Семестрове оцінювання здійснюється на підставі результатів підсумкового оцінювання і балів за поточні письмові роботи. Річне оцінювання — за результатами семестрового з урахуванням динаміки змін у навчальній діяльності учнівства.

Портфоліо як підсумковий результат

Підсумковим результатом навчального предмета є створення портфоліо учня або учениці — добірки текстів різних жанрів із різних модулів, написаних упродовж двох навчальних років. Портфоліо — це не лише інструмент оцінювання, а й форма авторської ідентичності та наративу власного зростання.

Портфоліо курсу включає:

- щонайменше чотири фінальні тексти (по одному з кожного модуля) з різних жанрових груп: сенсорне есе, креативне есе, письмо пам'яті, описове есе, аргументативне або гібридне есе;
- принаймні одну повну чернетку з відстеженими виправленнями та коментарями — свідчення процесу ревізії;
- авторські коментарі до кожного тексту у формі короткої рефлексії («Що я намагався / намагалася зробити? Що вийшло? Що хотів / хотіла б змінити?»);
- підсумкову рефлексію — лист до читача портфоліо, у якому учень або учениця осмислює власний шлях як автор / авторка впродовж двох років навчання;
- матеріали нотатника автора / авторки: вибрані сторінки з нотатками та спостереженнями — на розсуд учня або учениці.

Учитель або вчителька оцінює портфоліо наприкінці навчального року за узгодженими критеріями, розробленими відповідно до вимог Державного стандарту базової середньої освіти. Учні та учениці мають право самостійно добирати тексти до портфоліо, редагувати включені роботи й писати фінальну рефлексію без оцінки вчителя або вчительки — це їхнє авторське право на власний наратив зростання.

Рекомендовані джерела:

1. Брюховецька О. Наукове письмо. Стадії читання [Електронний ресурс]. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=z-wOV9KlXKg> (дата звернення: 26.06.2026).
2. Брюховецька О. Процес письма. Ч. 2. Письмо як процес. Вільне письмо [Електронний ресурс]. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=kN1AvzXZThA> (дата звернення: 26.06.2026).
3. Мовно-літературна освітня галузь: як оцінювати в НУШ : путівник / О. Горошкіна та ін. ; Міністерство освіти і науки України. Київ, 2025. 122 с. URL: <https://educationforlife.mon.gov.ua/wp-content/uploads/2025/10/mov-ociniuvannia-2025-putivnik.pdf> (дата звернення: 26.06.2026).
4. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022 / кол. авт. : Г. Бичко, Т. Вакуленко, Т. Лісова та ін. ; за ред. В. Терещенка, І. Клименко ; Український центр оцінювання якості освіти. Київ, 2023. 395 с. URL: https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Nacziionalnyj-zvit_povnyj.pdf (дата звернення: 20.06.2026).
5. Національний проект «Пишемо есе». Інноваційний проект у навчанні письма: нові можливості для учителів та учнів [Електронний ресурс]. URL: <https://essay.vchysia.org.ua/> (дата звернення: 26.06.2026).
6. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30 верес. 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 26.06.2026).
7. Про затвердження концептуальних засад освітніх галузей та дорожньої карти реалізації концептуальних засад освітніх галузей на 2025–2030 роки : наказ Міністерства освіти і науки України від 20 серп. 2025 р. № 1163. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-osvitnikh-haluzei> (дата звернення: 26.06.2026).
8. Технології розвитку критичного мислення учнів й учениць : науково-методичний посібник / А. Кроуфорд та ін. Київ : Плеяди, 2008. 220 с. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/772/77257/Kritichne.pdf> (дата звернення: 26.06.2026).
9. Титаренко М. Латеральне мислення: як творити креативні тексти [Електронний ресурс]. YouTube. URL: <https://youtu.be/HjJQlkaYwws?si=MnAC6z7DcNUlaex> (дата звернення: 26.06.2026).
10. Титаренко М. Не музи, а м'язи. 50 вправ із творчопису. Київ : Лабораторія, 2023.

Рекомендовані джерела:

11. Як навчати проводити діалог, переговори та дебати : навчальний посібник для педагогів [Електронний ресурс]. URL: <https://debate.nus.org.ua/> (дата звернення: 26.06.2026).
12. Buckner A. Notebook Know-How: Strategies for the Writer's Notebook. Routledge, 2005.
13. Calkins L. The Art of Teaching Writing. Portsmouth : Heinemann, 1994. 560 p.
14. Common Core State Standards for English Language Arts & Literacy in History/Social Studies, Science, and Technical Subjects [Electronic resource]. URL: <https://www.corestandards.org/ELA-Literacy/> (accessed: 26.06.2026).
15. Harris J. Rewriting: How to Do Things with Texts. Logan : Utah State University Press, 2006.
16. Ontario Curriculum, Grades 1–8: Language, 2023 [Electronic resource]. URL: <https://www.ontario.ca/document/ontario-curriculum-grades-1-8-language> (accessed: 26.06.2026).